

**המלך והשליח –
הקשר בין מדעי
המוח להצלת תרבות
המערב
גיא לנדאו**

הקדמה

עד לאחרונה, בחקר המוח היה נהוג לחשוב שהתמונה הפופולרית של "מוח ימין יצירתי" ו"מוח שמאל רציונלי" היא פשטנית ומטעה והחלוקה ההמיספרית אינה רלוונטית. עבודתו פורצת הדרך של ד"ר איאן מקגילקריסט מחזירה את הדיון לבמה ומציבה בפנינו הבחנה עמוקה בהרבה: ההבדל בין שתי ההמיספרות לא מתבטא בחלוקת תפקידים התנהגותיים, אלא בשתי דרכי התבוננות ועיבוד שונות בתכלית של המציאות, שתי אסטרטגיות קוגניטיביות מובחנות לעיצוב תפיסת העולם שלנו.

לפי מקגילקריסט, גישת "מוח ימין" מאופיינת בקשב רחב, הקשרי ודינמי; בפתיחות למורכבות, לאי-ודאות ולחדש; ובחיבור ישיר למציאות חיה וממשית. גישת "מוח שמאל" לעומתה מתמקדת בפירוק, בניתוק, בהכללה ובהפשטה; בשאיפה לוודאות, ליציבות ולחוקיות; ובבניית ייצוגים חלקיים של המציאות לצורכי שליטה ויעילות. שני הסגנונות הללו

חיוניים לקיום אנושי מאוזן, אך גישת מוח שמאל עלולה להפוך לדומיננטית, ולייצר תחושות של ניתוק ושל ודאות אבסולוטית שאינה מוצדקת.

במאמר זה אראה כיצד משתקפות דרכי העיבוד השונות של שתי ההמיספרות בדפוסי המחשבה הפילוסופיים והפוליטיים של התרבות המערבית המודרנית. הפילוסופיה הליברלית, כפי שהתעצבה בתקופות הנאורות והמודרניזם, נשענת על ההיגיון המופשט, האוניברסליסטי והאנליטי של גישת מוח שמאל. היא תרמה תרומות אדירות למחשבה המדעית, לזכויות הפרט ולחירויות האזרחיות, אך בהיותה מגובה בעיקר בכלי העיבוד של מוח שמאל, היא סובלת ממגבלות מהותיות שהובילו למשברים הגדולים ביותר של המערב בימינו.

מנגד, הפילוסופיה השמרנית מבוססת על הקשב ההקשרי והאינטואיטיבי של גישת מוח ימין: היא נותנת משקל מכריע למסורת, לניסיון המצטבר, לקהילות חיות ולמוסדות שהתפתחו בצורה אורגנית; שומרת על ענווה אפיסטמית נוכח מורכבותה של המציאות; ומבקשת לערוך שינויים בזהירות, תוך שימור המסגרת הרחבה שבתוכה מתנהלים החיים.

מטרתו המרכזית של מאמר זה היא להראות כיצד המודל ההמיספריאלי של מקגילקריסט מספק עדשה חדשה להבנת הפער בין שתי תפיסות מטא-פוליטיות אלו – הליברליזם המודרניסטי והפוסט-מודרניסטי השולט, אל מול השמרנות שנדחקה לשוליים – שתאפשר לנסח גישה מטא-פוליטית מאוזנת. על פי גישה זו, ההמיספרה הימנית שואבת מידע מהמציאות באופן ישיר וחי, ותפקידה לקלוט את התמונה הכוללת ולהתוות כיווני פעולה. ההמיספרה השמאלית, לעומתה, מופקדת על ניתוח המציאות ומספקת

את הכלים למימושן המעשי של המטרות שנקבעו בהמיספרה הימנית, ואטען שגישה זו קרובה מאוד לשמרנות הברקיאנית. לאחר מכן, אשתמש בתובנות אלו כדי להציע מיתוג חדש להשקפה השמרנית, שכן המושג "שמרנות" מתקשה להצית את הדמיון ולהלהיב את הרוח, ואינו חושף את מהותה העשירה ומלאת החיות של ההשקפה שתרומתה לחברה טרם מומשה במלואה.

ההבדלים בין מוח ימין למוח שמאלי¹

בערך מאמצע המאה ה־20 ועד לאחרונה היה עניין מדעי וציבורי רב בהבדלים בין שתי ההמיספרות של המוח האנושי. במאה הנוכחית המחקר התרחק מהעיסוק בהמיספרות, אולם ב־2009 ד"ר איאן מקגילקריסט איגר את מכלול הממצאים בנושא לכדי תיאוריה מאחדת שנועדה להסביר איך כל המיספרה פועלת ומה ההבדלים ביניהן. בשונה מההצגה המקובלת והפשטנית בתרבות הפופולרית שלפיה מוח ימין הוא "אומנותי ויצירתי", ומוח שמאל הוא "רציונלי ולוגי", לטענת מקגילקריסט, ההבדלים בין ההמיספרות עמוקים בהרבה ומבטאים שתי גישות שונות בתכלית לתפיסת העולם ולהבנתו.

חלוקת המוח לשניים אינה ייחודית למוח האנושי: כמעט לכל בעלי החוליות, לרבות יונקים, עופות וזוחלים, מוח המחולק בבירור לשתי המיספרות. עצם הופעתן של שתי המיספרות כבר בחיות הקדומות ביותר, מצביעה על כך

1 כל המידע בפרק זה לקוח מספרו של איאן מקגילקריסט, "האדון והשליח": Iain McGilchrist, *The master and his emissary: The divided brain and the making of the western world*, Yale University Press, 2019

שמדובר במבנה בעל ערך פונקציונלי והסתגלותי ניכר, וזו לא מקריות חד-פעמית. יתרה מזאת, כל המיספרה פועלת בנפרד, והתקשורת ביניהן היא מינימלית – המידע עובר מזו לזו, אך כל אחת מעבדת אותו בעצמה ומשמרת את המומחיות והנבדלות שלה. תופעה זו מבהירה שהמוח מכונן לשמירה על הבחנה תפקודית בין שתי מערכות עיבוד נפרדות הפועלות במקביל אך ממעטות להתמזג, ושהפיצול האנטומי הוא ביטוי לפיצול תפקודי עמוק.

הסברו של מקגילקריסט לתופעה זו נוגע לצרכים של בעלי חיים בסביבה מורכבת. בעלי חיים נזקקים לשני סוגים של קשב כדי לשרוד: מחד גיסא, קשב ממוקד ומדויק המאפשר ביצוע פעולות מיידיות, כמו לכידת טרף או התמקדות בפריט מזון בודד; ומאידך גיסא, קשב רחב, פתוח ומבוזר, המאפשר שמירה על ערנות כוללת לסביבה, זיהוי איומים פוטנציאליים והבחנה בשינויים בסביבה. במילים אחרות, סוג קשב אחד מאפשר לחיה לאכול, וסוג הקשב השני מסייע לה לא להיאכל. כפי שנראה בהמשך, לפחות אצל האדם, להבדלים הללו יש השלכות רבות על הדרך שבה כל המיספרה ניגשת לעולם ומסתכלת עליו.

כדי לאפיין את צורת הפעילות של כל המיספרה, נסתכל על דוגמאות מהספרות המדעית כגון מחקרי דימות המתעדים את היקף הפעילות המוחית בהקשר נתון, וניסויים התנהגותיים בפוגעי מוח שצד אחד של מוחם מושבת. להלן הדיכוטומיות המובהקות בין ההמיספרות כפי שמציג אותן מקגילקריסט.²

2 מוח ימין שולט בצד שמאל של הגוף, ולהפך. כדי למנוע בלבול, אתייחס אך ורק לצד המוח שעובד בכל סטואציה בפועל. יש סיכום אינטגרטיבי של כל ההבדלים בין ההמיספרות בסוף חלק זה, אך הוא פחות מפורט.

קשב רחב ופתוח (ימין) מול קשב ממוקד ומצמצם (שמאל)

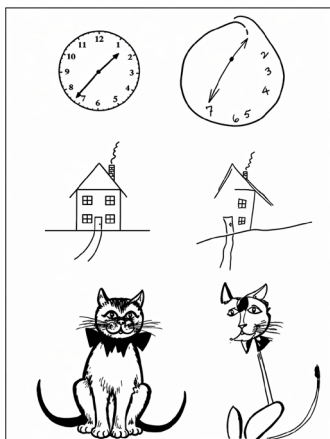
המוח הימני שומר על קשב רחב, פתוח וגמיש, המאפשר לו לעקוב אחר כמה מוקדים בו־זמנית ולזהות שינויים עדינים במתרחש סביבו, ואף לשנות את מושא הקשב במידת הצורך כדי להתאים לסביבה ולהקשר משתנים. למשל, אם בעל חיים כלשהו מחפש אוכל ברוגע, רעש יכול להעיד על כך שיש טורף באזור, וכך ההקשר שבו הוא מצוי משתנה לחלוטין. עם זאת, גישת מוח ימין פחות אפקטיבית למשימות הדורשות מיקוד מתמשך ומדויק באובייקט יחיד.

המוח השמאלי, לעומת זאת, מפעיל קשב ממוקד, צר ומכוון מטרה. הוא מסנן מידע שאינו רלוונטי למשימה המיידית – למעשה, מוח שמאל מנתק את מושא הקשב מההקשר הרחב שלו, ומשקיע בו את כל משאביו. גישה זו חיונית לביצוע משימות הדורשות דיוק גבוה כמו חישוב, כתיבה או שליטה בכלי עבודה, אך היא עלולה להחמיץ מידע חשוב שאינו משתלב במסגרת הצרה שהוגדרה מראש, שכן בשונה ממוח ימין, מוח שמאל הרבה פחות טוב בלהתאים את עצמו לשינוי בהקשר.

מחקרי נירופסיכולוגיה ממחישים היטב את ההבדל: הזנחת צד (hemi-neglect) היא תופעה שנובעת מפגיעה מוחית שמובילה לפעילות בלעדית בצד שמאל, האחראי לקשב צר, ועל כן התעלמות מצד שמאל של שדה הראייה (שמוח ימין הפגוע היה אמור לעבד). לעומת זאת, פגיעה מקבילה שבה עובר רק מוח ימין (בעל הקשב הרחב) אינה גורמת להזנחה. ממצא זה מדגיש את תפקידו הייחודי של המוח הימני בשמירה על ייצוג מרחבי כולל של המציאות, ואת העובדה שהמוח השמאלי פועל בעיקר בתוך חלון הקשב הצר שמוגדר לו.

תרשים 1:

דוגמה להזנחת צד. בצד שמאל –
ציור שהמטופל התבקש לצייר.
בצד ימין – הציור שהמטופל צייר

חיבור וקישור לשלם הוליסטי (ימין) מול פירוק, הפרדה ובידוד (שמאל)

מוח ימין רואה את העולם כרקמה חיה של יחסים, שבה כל פרט נטוע בתוך מארג רחב יותר ומשמעותו נקבעת מתוך יחסיו עם סביבתו וההקשר שבו הוא נמצא. תפיסה זו יוצרת חוויית עולם מחוברת שבה כל חלק מקבל את משמעותו מהקשרים שבתוכם הוא מצוי.

לעומת זאת, המוח השמאלי נוטה לבודד את הפרטים מסביבתם, להתייחס אליהם כיחידות אוטונומיות שאפשר לתאר, למדוד ולתפעל ללא תלות בהקשרם הרחב. הוא מפרק את הקשרים הטבעיים ליחידות בדידות המוגדרות לפי מאפיינים קבועים כדי לאפשר ניתוח שיטתי. גישה זו מאפשרת שליטה, דיוק ותכנון – אך היא גם משטיחה את התמונה, ומוחקת את הממד היחסי והדינמי של הדברים.

הדבר מתבטא גם בכך שמוח ימין תופס את העולם בצורה הוליסטית, שבה השלם הוא יותר מסך חלקיו. לעומת זאת, מוח שמאל מפרק ומנתח את השלם ותופס אותו בעיקר על-פי חלקיו השונים.

ניסוי מפורסם ממחיש זאת היטב: נבדקים התבקשו לזהות צורה מורכבת, למשל M גדולה המורכבת מאותיות Z קטנות. מי שפעילות מוחו הוגבלה להמיספרה הימנית זיהה את הצורה הכללית אך התקשה לראות את רכיביה הקטנים, ומי שפעילות מוחו הוגבלה להמיספרה השמאלית הבחין בפרטים הקטנים אך החמיץ את הצורה הגדולה.

תרשים 2: זיהוי השלם או חלקיו. משמאל – התמונה המקורית, באמצע – ניסיון להעתיקה על ידי מי שרק מוח שמאל שלו עובד, ומימין – ניסיון דומה של מי שרק מוח ימין שלו עובד. אפשר לראות שמוח שמאל מצליח לזהות את הפרטים אך לא את הצורה הגדולה, ומוח ימין רואה את התמונה הגדולה אך לא את הפרטים המרכיבים אותה	ימין עובד	שמאל עובד	תמונה מקורית
			

תעדוף קשבי של החדש, המפתיע והשונה (ימין) מול תעדוף קשבי של המוכר, הצפוי והדומה (שמאל)

המוח הימני נוטה להגיב בעוצמה גבוהה יותר לגירויים חדשים ומפתיעים. כמו כן, הפניית הקשב של מוח ימין כמעט אינה מושפעת מהנחות יסוד, ולכן הוא מסוגל לשים לב לתופעות בלתי צפויות. נטייה זו בשילוב עם הקשב הרחב של מוח ימין, מאפשרת ערנות לשינויים בסביבה, לסכנות פוטנציאליות ולהזדמנויות חדשות. מנגנון זה חיוני במצבי חוסר ודאות, כשהסתמכות על דפוסים קודמים עלולה להטעות.

המוח השמאלי, לעומת זאת, נוטה להגיב חזק יותר למוכר ולצפוי. הוא משתמש בתבניות קבועות המבוססות על ניסיון

העבר ומפרש מידע חדש באמצעותן, ונוטה לזהות בכל דבר את מה שהוא כבר מכיר. על כן, הקשב של מוח שמאל מושפע מאוד מהנחות המוצא של הסובייקט. הדבר מאפשר תגובה מהירה ויעילה כאשר המצב תואם ניסיון קודם, אך עלול לגרום להתעלמות או לדחייה של מידע חריג שאינו משתלב במסגרת המוכרת, וביטחון-יתר ביכולת לנווט בסיטואציות חדשות.

מחקרים בבעלי חיים מדגימים זאת היטב: עופות נוטים להציג מזון למוח שמאל כדי לעבד אותו בהתאם לסכמות מוכרות, ואילו בעת בחינת שינוי חשוד בסביבה יפנו את עינם המחוברת למוח ימין כדי להפעיל קשב גמיש שמתמודד עם מידע חדש בתנאי חוסר ודאות.

מגע ישיר עם המציאות (ימין) מול הפשטה וייצוג (שמאל)

המוח הימני נוטה לקיים מגע בלתי אמצעי עם הדברים כפי שהם, על כל עושרם, מורכבותם והסתירות שבהם. כאשר הוא מתבונן במשהו הוא נמצא עימו, ולא רואה בו אובייקט לניתוח גרידא. הכוונה אינה שמוח ימין תופס בהצלחה את המציאות כהווייתה, אלא שחוויית הקיום נעשית ללא תיווך של מערכות פרשנות כמו שפה או ייצוג לפי קריטריונים מסוימים. כך הוא קולט רמזים עדינים ומידע חווייתי, שאי אפשר לייצג כהלכה באמצעות שפה. זוהי תפיסה אינטואיטיבית, בלתי מפורשת, ומושרשת במגע ישיר עם ה"שטח". דוגמה לכך היא התחושה המיידית למראה יצירת אומנות מפעימה. התגובה המיידית, שאי אפשר לתאר באמצעות שפה, היא תגובת מוח ימין.

המוח השמאלי, לעומת זאת, ניגש למציאות דרך הפשטה וייצוג. הוא מחליף את הממשות המלאה במבנים מוגדרים היטב: שמות, קטגוריות, דגמים וכללים. בכך הוא יוצר "מפה" של המציאות – גרסה פשוטה יותר, סדורה וברורה,

המאפשרת לתכנן, לחשב ולפעול ביעילות. יכולת זו חיונית ליצירת שפה, חוקים, מתמטיקה וטכנולוגיה; אך כל מפה היא בהכרח ייצוג חלקי: היא מאבדת חלק מהחיוניות והייחודיות של השטח שהיא מייצגת. דוגמה לכך היא נהג המתכנן מסלול לפי אפליקציית ניווט: הוא אינו חווה את הדרך כמכלול חי של נוף, אקלים, קצב ותנועה, אלא כאוסף נקודות וקווים שיש לעבור ביניהם לפי חישוב אופטימלי. התיאור הזה יעיל לצורך ההגעה, אך מחליף את המפגש הישיר עם הסביבה.

הבדלים אלו משתקפים למשל במערכות הזיכרון. מחקרים מראים כי המוח השמאלי מצטיין בקידוד מידע חדש בצורה מילולית ומובנית, בעוד המוח הימני מצטיין בשליפת זיכרונות אפיזודיים חיים, הקשורים לרצף חווייתי ולמטען רגשי. המוח השמאלי מאחסן "ידע על" והמוח הימני מאחסן "חוויית של".

ייחודיות פרטיקולרית ודמיון משפחתי (ימין) מול אוניברסליזם וקיבוץ על בסיס רשימת תכונות (שמאל)

המוח הימני נוטה לראות כל אובייקט, מצב או אדם כייחודי וחד-פעמי, שתכונותיו הספציפיות כמכלול נובעות מן ההקשר שבו הוא מתקיים. ככל שהמוח הימני מקבץ פרטים, הוא עושה זאת לפי גישת "דמיון משפחתי" (family resemblance) – מושג שטבע ויטגנשטיין³ – שבה אין קריטריון אחד המשותף לכל המקרים, אלא רצף של דמיון חלקי וחופף בין פריטים שונים. כך, קטגוריות נבנות סביב קשרים אינטואיטיביים והוליסטיים בין מקרים, גם אם כל מקרה שונה במידה מסוימת

Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, trans. G. E. M. Anscombe, 2nd ed., Oxford: Basil Blackwell, 1958 3

מהאחרים. על כן, גם כאשר קיימת שייכות לקטגוריה רחבה יותר, הייחודיות של כל פרט אינה נבלעת בה אלא נותרת חלק מהותי ממנו. למשל, כלב מסוים אינו "סתם כלב" אלא יצור בעל תכונות ייחודיות כמו מראה, אופי והיסטוריה, שהם חלק בלתי נפרד מהמפגש איתו.

המוח השמאלי, לעומת זאת, משתמש בקטגוריות אוניברסליות, שתוקפן מתעלה על כל הקשר ספציפי. הוא נוטה להתעלם מהפרטים הייחודיים כדי לשייך את האובייקט למסגרת מוכרת, כך שהפרט היחיד שנשמר לגבי המקרה המסוים הוא "זה אחד מאלה". הקטלוג נעשה באמצעות רשימת מאפיינים מגדירים שהם הכרחיים ומספיקים להגדרה (למשל: "בעל חיים", "ארבע-רגלי", "נובח"). שיטה זו מאפשרת הכללה מהירה ושימוש בידע קיים בצורה יעילה (אם הקטגוריה היא כלב, אז אני אתנהג כמו שאני מתנהג מול כלבים בכל סיטואציה אחרת), אך גובה מחיר של אובדן הראייה המלאה של המקרה הפרטי ומורכבותו.

ההבחנה הזו נתמכת במחקרים נוירופסיכולוגיים. דוגמה בולטת היא פרוסופאגנוזיה (prosopagnosia): פגיעה שבעקבותיה פועל רק מוח שמאל, הפוגמת ביכולת לזהות פנים מוכרות כאינדיבידואלים, אף שהמוח השמאלי עדיין מזהה שמדובר בפנים אנושיות (קטגוריה כללית). זהו ביטוי ישיר לכך שהמוח הימני אחראי על זיהוי הייחודיות שמעבר להשתייכות לקטגוריה.

חי ודינמי (ימין) מול דומם וסטטי (שמאל)

המוח הימני תופס את העולם כחי ומשתנה תמיד, ואת מה שנמצא בו כישויות דינמיות בתנועה מתמדת. המוח השמאלי, לעומת זאת, נוטה לתפוס את העולם כמורכב בבסיסו מעצמים דוממים – אובייקטים מוגמרים ומוגדרים, שאפשר לתאר

במדויק, למדוד, לפרק ולבצע עליהם מניפולציות, בלי להתחשב בשינויים בזמן.

תפיסת הדברים כעצמים סטטיים ומוגדרים מאפשרת למוח השמאלי לתכנן, למדוד, לבנות ולשלוט. זהו הבסיס לכל המפעלים הטכנולוגיים וההנדסיים של התרבות האנושית. אך היא כרוכה במחיר: העולם כפי שהוא מופיע במוח השמאלי הוא מכני ומצומצם, עולם של כלים ואובייקטים שאפשר להשתמש בהם, ללא חיות או משמעות.

לעומת זאת, המוח הימני אומנם מסוגל לראות את המורכבות הדינמית של המציאות ולהתייחס אליה כחיונית ומלאת תנועה, אך נטייה זו עלולה לבוא על חשבון דיוק, מדידה ושליטה יעילה. גישה זו מחייבת גמישות מתמדת ומקשה על הסתכלות על דברים כמבנים יציבים ואובייקטיביים.

המחקר מצא כי המיספרת ימין רגישה יותר לאותות חזותיים של תנועה ולמידע הפרוס במרחב ובזמן, בעוד מוח שמאל מקודד מידע באופן סידורי ומופשט. מקגילקריסט מתאר כיצד פגיעות שבהן רק מוח שמאל עובד גורמות לתחושת ניכור מהעולם החי, ולעיתים אף לדיווחים סובייקטיביים של "עולם כוזב", כאילו המציאות אינה המציאות האמיתית.

משמעות עשירה ומטפורית (ימין) מול משמעות מילולית ופורמלית (שמאל)

קיים הבדל באופן שבו כל המיספרה מעניקה משמעות למידע. המוח הימני נוטה לפרש את הנאמר ואת המתרחש סביבו באופן עשיר, רב־שכבתי ומחובר להקשר שלעיתים יש בו סתירות פנימיות, כפל משמעות ורבדים מרומזים. הוא שואב את משמעות הדברים מהחיבור שבין הטקסט, הטון, שפת הגוף וההקשר התרבותי או החברתי, וממקם אותם בתוך תמונה רחבה של כוונה והקשר. המוח השמאלי לעומתו מתמקד

במשמעות מפורשת, מילולית וצורנית שאפשר לנסח בברור ולהכפיף לכללים מוגדרים. נטייה זו חיונית לדיוק, לבהירות ולאחידות הדרושות בשפה טכנית, משפטית או מדעית, אך היא מפספסת מידע שאינו מפורש לחלוטין.

בהיבט זה, המוח הימני הוא "המוח של המטפורה": הוא מצטיין בזיהוי של מטפורות חיות, אירוניה, הומור מורכב, ורמיזות עדינות ובהבנתן. לעומתו, המוח השמאלי נוטה לעבד משמעות כאשר אפשר לפרקה למבנים פורמליים ולכללים ברורים – משפטים מוגדרים היטב, הוראות טכניות וכו'.

מחקרים מאשרים הבחנה זו: עיבוד מטפורות חיות ויצירתיות מפעיל בעיקר את המוח הימני, בעוד ביטויים שגורים ומוכרים שאיבדו את מטענם המטפורי מעובדים במוח השמאלי. בהבנת הומור ואירוניה, ההמיספרה הימנית פעילה במיוחד, ופגיעות בה גורמות לקושי חמור בזיהוי משמעות משתמעת, סרקזם ורמזים פרגמטיים. כך למשל אדם עם פגיעה במוח ימין עלול לפרש את השאלה "אתה יכול לפתוח את החלון?" כשאלה על יכולתו הפיזית, בלי להבין שמדובר בבקשה. מנגד, פגיעות במוח שמאל פוגעות ביכולת להפיק שפה תקינה, אף כי הבנת משמעות מרומזת עשויה להישאר יחסית שמורה.

התכוונות חברתית־רגשית ואמפתיה (ימין) מול ניתוק והחפצה (שמאל)

ההבדלים שתיארנו עד כה בין ההמיספרות מתבטאים ביתר שאת בזירה החברתית־רגשית. המוח הימני מספק תפיסה דינמית, אינטגרטיבית ורגישה להקשר משתנה, שהיא תנאי הכרחי להבנה אמפתית. הוא קולט הבעות פנים, מחוות גוף, אינטונציה ומטען רגשי סמוי, מעבד אותם ומשלב אותם לתמונה שלמה של מצבו הפנימי של האחר – רגשותיו, כוונותיו ומצוקותיו.

המוח השמאלי אינו מאפשר יכולת כזו. הוא ניגש לאינטראקציה החברתית כמו לאובייקטים דוממים, בגישה מבנית ומקטלגת: הוא מתמקד במרכיבים הניתנים להגדרה פורמלית ומתקשה לקלוט את העומק הרגשי או את הדינמיקה המשתנה של המפגש האנושי. כמו כן, ההסתכלות על העולם דרך משקפיים של דברים דוממים מובילה להסתכלות על אנשים כחפצים, ולא כישים חיים ואוטונומיים.

הבדל זה מתבטא באופן בולט בזיהוי הבעות פנים: ההמיספרה הימנית שולטת בזיהוי רגשות דרך אזור העיניים, שלרוב נחשב מדד אמין אך עדין לזיהוי רגשי, ואילו המוח השמאלי מתמקד באזור הפה – וכך מחמיץ לעיתים את המשמעות הרגשית המלאה. מחקרים מראים כי פגיעה במוח ימין, שבעקבותיה רק מוח שמאל עובד, גורמת לירידה חדה ביכולת להבין רמזים חברתיים עדינים, אינטונציה, שפת גוף, הומור ואירוניה – תופעה שכונתה "אספרגר נרכש" או "תסמונת אדישות חברתית". לעומת זאת, פגיעות במוח השמאלי אינן פוגעות מהותית ביכולת האמפתית.

על כן, בזירה החברתית-רגשית, הפער בין ההמיספרות אינו סימטרי: המוח הימני הוא המוביל המובהק, משום שאמפתיה והבנה בין-אישית נשענות על חיבור חי, רגיש ודינמי – ולא על ניתוח פורמלי של פרטים מבודדים.

גבולות מטושטשים ומעברים רציפים (מוח ימין) מול גבולות חדים ודיכוטומיות נוקשות (מוח שמאל)

המוח השמאלי תופס את העולם דרך גבולות חדים ומדויקים. הוא נוטה לפרוט את המציאות ליחידות ברורות ומובחנות, לתחום ולסווג כל דבר באופן מוגדר היטב. מכאן נובעת נטייתו המיידית לחשיבה דיכוטומית של "או-או" – קביעה חדה

שדברים חייבים להיות תמיד זה או זה, כאן או שם, כן או לא. זה מתחבר לתופעת הניתוק והבידוד של מוח שמאל – תופעה בהכרח תהא מוגדרת באופן מובהק ומפורש כך שכל מה שאינו נכלל בהגדרתה זר לה לחלוטין. לכן, נקודה על רצף היא בהכרח ספציפית, ואינה חלק מהנקודות שקדמו לה ומאלו שבאות אחריה.

המוח הימני, לעומת זאת, נוטה לראות את המציאות במסגרת של רצפים. הגבולות בין קטגוריות, מצבים או מושגים הם בעיניו יחסיים, משתנים, מטושטשים וחופפים, וכך גם מרכיביו של הרצף – שאינו מורכב מפריטים מובחנים, אלא מנקודות שהן חלק מרצף אחיד. כתוצאה מהגבולות המטושטשים הללו, הוא מסוגל להחזיק במקביל רעיונות או מצבים סותרים לכאורה, בלי למהר ליישב את הסתירה. בהשוואה לגישה ה"או-או" של מוח שמאל, מוח ימין פועל מתוך גישה של "גם וגם". עם זאת, המוח הימני שרואה את העולם במונחים של "גם וגם", מבין כי יש צורך בשני סוגי העיבוד – גם "או-או" וגם "גם וגם".

הבדל זה מתבטא היטב גם בתפיסת הזמן. המוח הימני חווה את הזמן כזרימה רציפה, שבה כל רגע נטוע במה שקדם לו ומתכונן לקראת מה שיבוא אחריו. כך נבנית חוויית המשכיות ומשמעות בתנועה – הבסיס להבנת נרטיב, רגשות מתפתחים, ותופעות אומנותיות כמו מוזיקה. הבנת מלודיה למשל אינה נובעת מהאזנה לצלילים בודדים אלא מתפיסתם כמבנה דינמי שבו כל צליל נובע מקודמו ומוביל לבא אחריו.

מנגד, המוח השמאלי נוטה לפרק את הזמן ליחידות נפרדות הניתנות למדידה – שניות, דקות, שעות. הוא מארגן את הזרימה למבנה פורמלי המאפשר שליטה ותכנון, אך מאבד בכך חלק מתחושת הרציפות והחיוניות של החוויה. תבנית זו יעילה במיוחד למעקב אחר קצב אחיד ולביצוע פעולות

טכניות, אך פחות מתאימה להבנה אינטגרטיבית של תהליכים לאורך זמן.

ממצאים מחקרניים מחזקים הבחנה זו: במחקרי הדמיה מוחית נמצא כי בעת האזנה למוזיקה, המוח הימני פעיל במיוחד בתפיסת רצף המלודיה, ופגיעות בו עלולות לגרום לעיוות בחוויית הזמן הרציפה.

שכל ישר אינטואיטיבי והוליסטי (ימין) מול רציונליות פורמלית ושיטתית (שמאל)

המוח הימני, בהתאם לאופיו ההקשרי וההוליסטי, מאופיין ב"שכל ישר" (common sense) – עיבוד אינטואיטיבי וגמיש המשלב במהירות גורמים רבים ומגוונים, גם כאלה שאינם מתיישבים זה עם זה, לכדי הבנה מעשית של מצבים מורכבים. הוא פועל על בסיס אינטגרציה מיידית של הקשר, ניסיון חיים וחיבור רגיש למציאות. הדבר מאפשר להגיע לרגעי תובנה פתאומית – רגעים שבהם "הנורה נדלקת" והבנה שלמה ועמוקה מופיעה בבת אחת, בלי שהאדם עצמו יוכל להסביר כיצד בדיוק הגיע למסקנה שאלה הגיע. זוהי למעשה אינטואיציה: עיבוד סמוי של מידע רב, המוליד מסקנות שאי אפשר להצדיק פורמלית אך הוכחו כשימושיות בחיי היומיום. המוח השמאלי פועל ברציונליות פורמלית ושיטתית: הוא בונה מערכות עקביות ומוגדרות היטב, שבהן כל טענה והחלטה ניתנות להצדקה פורמלית ומפורשת על פי עקרונות קבועים. צורת העיבוד שלו היא ליניארית, שיטתית ואלגוריתמית: רצף של צעדים עוקבים, וכל שלב תלוי בממצאים של קודמו. זוהי צורת עיבוד המזכירה תוכנת מחשב. גישה זו – המבטיחה בהירות, עקביות ותכנון מדויק – חיונית בתחומים כמו ניסוי מדעי, תכנון הנדסי, חישוב מתמטי וכתביה משפטית.

ואולם המוח השמאלי מתקשה במצבים עמומים או בלתי צפויים, שבהם אין כלל ברור או נתונים מלאים. המוח הימני, לעומת זאת, מעניק גמישות והסתגלות, אך נשען על רגישות אישית שיכולה להוביל להטיות תרבותיות או רגשיות. כאשר המוח השמאלי פועל לבדו, הוא עלול לייצר "אשליה של הבנה" – שלמות ועקביות פורמליים המנותקים מהמציאות המורכבת של החיים. נדון בסוגיה זו בהרחבה בקטגוריה האחרונה.

פתיחות לא־ודאות (ימין) מול שאיפה לוודאות (קונפולציה) (שמאל)

דיכטומיה זו מציגה את האופן שבו כל המיספרה מגיבה לא־ודאות ולמגבלות הידיעה. המוח הימני מצטיין ביכולת להישאר פתוח וגמיש, להכיר במגבלות ההבנה האנושית ולהשהות שיפוט כאשר המציאות מורכבת או חסר מידע. הוא מסוגל לשאת מתח בין חלקיות לידיעה, לראות הקשרים רחבים, ולהימנע מהסקת מסקנות חפוזה. זוהי ענווה אפיסטמית במובנה העמוק – ההכרה בכך שיש דברים שאיננו יודעים, שהיא הנחה הכרחית להמיספרה שתפקידה לעבד תדיר מידע חדש.

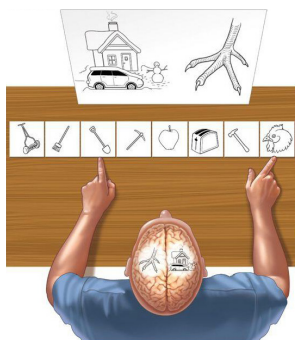
לעומת זאת, המוח השמאלי, מתוקף תפקידו לצמצם, לפשט ולנקות רעשים לצורך פעולה יעילה, פועל במסגרת הנתונה לו בתוך ודאות מוחלטת. גם כאשר המידע חלקי, גם כאשר המצב מורכב או עמום, הוא פועל למלא במהירות את ה"חורים בסיפור", כדי להחזיק בתמונה שהוא יודע להתמודד איתה. אך יש בעיה מהותית – הוא עושה זאת בכל מחיר, ללא קשר לאמינות הטענות. תופעה זו נקראת קונפולציה (confabulation). כמה ניסויים מרתקים המחישו זאת היטב:

אנוסוגנוזיה – הכחשת שיתוק: בפגיעות מוחיות שבהן רק מוח שמאל פועל, חלק מהמטופלים מפתחים אנוסוגנוזיה:

שיתוק קשה שהם מכחישים לחלוטין. גם כשהזרוע משותקת לגמרי, הם מתעקשים שהם יכולים להזיזה, ולרוב אף ממציאים הסברים לאחר ניסיון כושל: "אני עייף כרגע", "לא מתחשק לי" או "זו היד של מישו אחר". אפילו מול מראה הם מתעקשים להתאים את הסיפור למציאות הדמיונית. במצב זה המוח הימני, שמאפשר ראייה כוללת ומודעות למציאות, מושבת – והמוח השמאלי נותר לבדו, וממלא את הפערים בהסברים שקריים אך קוהרנטיים. מיותר לציין, כאשר מוח ימין פועל לבד ואינו יכול להזיז את אחת הידיים כתוצאה מכך, הוא מודע לכך לחלוטין.

ניסויי המוח המפוצל:⁴ בניסויי המוח המפוצל של מייקל גזניגה השתתפו מטופלים שההמיספרות שלהם מנותקות לחלוטין זו מזו, כך שכל המיספרה מקבלת מידע שונה ולא יכולה לתקשר עם השנייה. לדוגמה: המוח הימני רואה בית מכוסה שלג, המוח השמאלי רואה רגל תרנגולת. בהתאם לכך, כל יד, הנשלטת על ידי המיספרה אחרת, מצביעה על חפץ מתאים למידע שקיבלה – האחת על תרנגולת, השנייה על את חפירה. כשמבקשים מהמוח השמאלי להסביר מדוע בחר באת החפירה (הסיבה היא שמוח ימין ששלט ביד ראה בית מכוסה

שלג), הוא אינו אומר "אינני יודע", אלא ממציא מיידית סיפור שנשמע הגיוני: "האת קשור לתרנגולת כי אפשר לנקות איתו את הלול". ההסבר נשמע רציונלי אך מנותק מהסיבה האמיתית, שנבעה ממידע שהמוח השמאלי כלל לא ראה.

4 Michael S. Gazzaniga, "Principles of human brain organization derived from split-brain studies", *Neuron* 14, no. 2 (1995): 217-228

קונפבולציה איננה כשל אקראי, אלא ביטוי ישיר לאופיו של מוח שמאל שמצמצם את המציאות למסגרות פשוטות וידועות מראש. ללא האיוון של מוח ימין, הוא יוצר "אשליית הבנה" – נרטיב עקבי בתוך עצמו, אך מנותק מן המציאות. המוח הימני, לעומת זאת, מכיר בפערי הידע, מקבל את אי־הוודאות כמרכיב בסיסי של העולם, ומותיר מקום לידע חדש לשנות את התמונה, ועל כן אינו חווה את אשליות ההבנה הללו.

דפוסים אלה מעידים כי המוח השמאלי מתאפיין בחוסר ענווה אפיסטמית מהותי: הוא ממלא פערי ידע באשליות של שלמות וסדר מופתי, ומעדיף קוהרנטיות פנימית מדומה על פני הכרה כנה במגבלות המידע שברשותו. נטייה זו היא חולשה קריטית של חשיבת מוח שמאל שפועלת לבדה במצבים שבהם המציאות אינה ודאית.

אינטגרציה⁵

גישת מוח ימין

גישת המוח הימני פוגשת את העולם כרקמה חיה ודינמית של קשרים הדדיים. במציאות כזו, כל חלק מקבל את משמעותו מתוך יחסו לחלקים אחרים, ולכן הגישה הזו מתחילה בקשב רחב, פתוח וגמיש, שמאפשר לקלוט את המתרחש סביב על כל גווניו ולזהות שינויים עדינים או הופעתם של פרטים חדשים. הפתיחות הזו לחדש, למפתיע ולשונה היא הכרחית במציאות משתנה, שבה כל שינוי קטן יכול לשנות את משמעות התמונה כולה.

5 החלק הזה נועד לספק את התמונה השלמה של ההשקפה של כל המיספרה בפני עצמה מכל מה שעלה עד כה ומכיל חזרתיות מסוימת בלתי־נמנעת, על מה שנאמר עד כה.

כדי להתמצא במארג חי כזה, ומכיוון שהתפיסה המחברת רואה את הסובייקט כחלק אינהרנטי מהמארג הנתפס, המוח הימני נשען על מגע ישיר עם המציאות – נוכחות בלתי אמצעית עם הדברים כפי שהם מופיעים, עוד לפני שהם מנותחים או ממופים לקטגוריות מופשטות. מתוך נוכחות זו נובעות גם התכווננות חברתית ואמפתיה: אם הזולת נתפס כחלק ממארג החיים, הרי שהבנתו מחייבת קליטה של רמזים רגשיים, אינטונציות, שפת גוף והקשר בין-אישי – לא רק מידע מילולי מפורש.

ההסתכלות ההקשרית הזו מולידה הוליסטיות: כל פרט נתפס כשלם בפני עצמו, ובה בעת כחלק משלם גדול יותר. מכאן נובעת גמישות בגבולות – קטגוריות אינן נוקשות אלא משקפות רצפים חיים שבהם דבר אחד יכול להשתייך לכמה מסגרות בו-זמנית. לכן, שיטת הקטלוג הטבעית היא דמיון משפחתי: זיהוי קשרים אינטואיטיביים וחפיפות חלקיות בין מקרים, תוך שמירה על ייחודיותם ולא צמצומם לרשימת מאפיינים פורמליים אחידים.

כאשר קטגוריות נזילות ומשמעויות נובעות מהקשר, מתעוררת סובלנות לפרדוקסים ולסתירות מדומות – היכולת לראות את העולם ב"גם וגם" ולא רק ב"או-או". מכל זה צומחת בטבעיות פתיחות לאי-ודאות ולענווה אפיסטמית: הכרה בכך שהעולם גדול ומורכב מכל מסגרת יחידה, שכל ידע חלקי וזמני, ושדווקא קבלת אי-הודאות היא המאפשרת להישאר מחוברים באמת למציאות המשתנה.

גישת מוח שמאלי

גישת המוח השמאלי מונעת בראש ובראשונה מן הרצון לשלוט במציאות ולכוון אותה להשגת מטרות מוגדרות. כדי

לפעול ביעילות, היא ממקדת את הקשב באובייקט או במרכיב הרלוונטי למטרה, ומסננת כל מה שאינו נחשב חיוני לביצוע המשימה. בכך היא מבודדת את האובייקט. צורת עבודה זו גורמת לה לתפוס את העולם כאוסף של יחידות בידודיות ומובחנות שאפשר להפרידן זו מזו, ולמדוד, לסווג ולתפעל עצמאית.

כדי להבטיח שליטה מדויקת, המוח השמאלי נוטה לפרק אובייקטים שלמים לחלקים קטנים ומוגדרים היטב, ולארגן אותם בקטגוריות בעלות גבולות חדים ודיכוטומיים. חלוקה זו יוצרת מערכת יציבה של הגדרות קבועות, המאפשרת חיזוי ושימוש חוזר בפתרונות שהצלחתם כבר הוכחה. זה חשוב כי גישה זו נוטה לראות את המוכר והצפוי בכל סיטואציה, כי ההיכרות מקטינה את הסיכון ומעלה את היכולת לפעול במהירות, ביעילות ובביטחון.

כדי לנהל את האובייקטים המבודדים הללו, המוח השמאלי משתמש בהפשטה ובייצוג – הוא מחליף את המציאות המלאה והרועשת במפות, בחוקים ובסמלים שאפשר לתפעל בקלות ולתכנן פעולות על פיהם. הצורך בהגדרות מדויקות וקבועות מוביל לחשיבה מילולית וחד-משמעית.

הצורך להוציא לפועל תוכניות ולשלוט בתוצאות מוביל לחתירה לוודאות. כאשר חסר מידע, המוח השמאלי יעדיף למלא את הפערים בסיפור קוהרנטי פנימי שמטרתו לשמר מסגרת פעולה יציבה, גם אם אינו תואם את המציאות המלאה (שממילא רועשת מכדי שמוח שמאל יעסוק בה). כך נוצר מצב שבו ההגדרות, המודלים והסיפורים נהיים לעיתים חשובים יותר מן המציאות עצמה, משום שהם משמרים את החלקים הרלוונטיים לפעילות של מוח שמאל.

האיזון הנכון

כעת נבחן את מגבלות ההתבססות הבלעדית על מוח שמאל ואת המשמעות של איזון תקין בין ההמיספרות. הבדל זה בין שתי דרכי ההתייחסות לעולם איננו שאלה תיאורטית גרידא; כפי שאשאף להראות, המודלים הקוגניטיביים שבתוך המוח הם גם המנועים של המודלים האינטלקטואליים והתרבותיים מחוץ לו – התרבות האנושית היא תוצר של פעולתם המשותפת של מוחות אנושיים, ולכן הדפוסים המופיעים ברמת העיבוד המוחי משקפים גם בהיסטוריה האינטלקטואלית.

התפקוד המיטבי של המוח – הסתכלות רחבה והכרעות רלוונטיות במוח ימין, עיבוד ממוקד ומותאם במוח שמאל, וחזרה להטמעה מחדשת במוח ימין – הוא גם התפקוד המיטבי של הרעיונות והדיון התרבותי. הבנת הדינמיקה הזו תאפשר לנו לזהות כיצד שבירתה יוצרת עיוותים עמוקים בתפיסה ובחשיבה, הן ברמת היחיד והן במבנה השיח והידע ברמת החברה.

מגבלות החשיבה של גישת מוח שמאל

החשיבה אינה מתרחשת בחלל ריק. כל פעולה של שיפוט, ניתוח או היסק נשענת על מסגרת קודמת, לרוב בלתי נראית – אוסף של הנחות יסוד, קטגוריות, שיקולים קודמים למידת הרלוונטיות של מידע, ודפוסי פרשנות – המגדירים מה ייכנס לשדה תשומת הלב ומה ייחשב בעל משמעות. מסגרת זו קובעת מראש את גבולות האפשרי והבלתי אפשרי, את השאלות שאפשר לשאול ואת האופן שבו נבין את התשובות, וכל מחשבה טענתית מתרחשת בתוכה. זוהי הבחנה חשובה שתלויה אותנו בפרק זה ובהמשך המאמר.

מוח ימין, על פי מקגילקריסט, יוצר את המסגרת הזו מתוך קשב רחב וחיבור ישיר למציאות ולהקשר. לעומתו, מוח שמאל מצטיין בפעולה בתוך המסגרת. כאשר שני חצאי המוח פועלים בהרמוניה, מוח ימין מעצב את המכלול ומוח שמאל משכלל ומחדד את פרטיו, ותמיד יש חזרה למסגרת של חיבור למציאות הקונקרטית. כאשר גישת מוח שמאל מגיעה לעמדת הובלה ואינה נשענת עוד על תרומתה של גישת מוח ימין, מתעוררות בעיות.

מטפורת "האדון והשליח" ("The Master and his Emissary"), שמעניקה לספרו של מקגילקריסט את שמו, ממחישה את הסכנה האצורה במהפך היררכי זה. הסיפור, שמקורו בכתביו של ניטשה אך סופר במגוון גרסאות משחר ההיסטוריה, עוסק בממלכה עתיקה שנשלטה על ידי אדון חכם ובעל ראייה רחבה, המייצג את מוח ימין, אשר הבין את צורכי עמו והכיר את המורכבויות העמוקות של החיים. בהיותו עמוס במשימות רבות, מינה האדון שליח נאמן – המייצג את מוח שמאל – כדי שיבצע את הוראותיו ביעילות, ינהל את העניינים המעשיים של הממלכה, ויתרגם את ראייתו הרחבה של האדון להנחיות ולפעולות קונקרטיות. זמן רב פעל השליח במסירות ובהצלחה. אך בחלוף הזמן, הסתכל השליח על כישרונו הארגוני הרב ועל פרי עמלו המשובח וחשב שהוא מוכשר מהאדון ששלח אותו ומסוגל לשלוט בממלכה טוב ממנו. בסופו של דבר הדיח השליח את האדון ממעמדו והשתלט על הממלכה – אך שלטונו, שהתבסס על שליטה טכנית ללא הבנה עמוקה של הסיבות למשימות שביצע קודם לכן, הוביל להרס המדינה כולה.

כך מתאר מקגילקריסט את מה שקורה כאשר גישת מוח שמאל חורגת מתפקידה ככלי שירות להשלמת משימות בהיקף מצומצם, ומתיימרת להיות "בעל הבית". כשמוח

שמאל לוקח פיקוד, הוא אינו שם לב למסגרת שבה הוא פועל, ועל כן מסגרת זו נתפסת כאמת האפשרית היחידה. במילים אחרות, המפה שמוח שמאל מייצר נתפסת בטעות כשטח עצמו, ותוצרי החשיבה שלו כעובדות אובייקטיביות – אף שהם כבולים לנקודת המוצא שבתוכה נבנו. כך נוצרת אשליית האובייקטיביות: מסקנות הנובעות ממסגרת תפיסתית ספציפית נדמות כעובדות אוניברסליות.

אשליה זו מתחזקת ככל שהמודלים והקטגוריות שמוח שמאל מפעיל הם עקביים ומדויקים יותר. כיוון שיכולתו הבולטת היא ארגון פורמלי ויישום עקבי של חוקים, הוא נוטה להניח שאם הכללים מוליכים למסקנה מסוימת – הרי שמדובר באמת מוחלטת. אך בפועל, כוחם של הכללים מוגבל להנחות היסוד שהוזנו למערכת מלכתחילה.

החשיבה הלוגית היא דוגמה מובהקת לכך. היא בנויה כך שברגע שהנחות היסוד מוגדרות, מסקנותיה מתקיימות מהן בהכרח. אך אם הנחות היסוד עצמן הן תוצר של מסגרת מוגבלת ויחסית, אז גם המסקנות, מושלמות ככל שיהיו מבחינה פורמלית, כבולות למסגרת זו. הפילוסופיה האנליטית במאה העשרים המחישה זאת היטב: הניסיון לבסס ידע ודאי על לוגיקה פורמלית נשען על אינטואיציות – הנחות מוקדמות שנתפסו כברורות מאליהן. אך מחקרים אמפיריים מהשנים האחרונות מראים שאינטואיציות אלה אינן אחידות בין תרבויות, ואף משתנות בהתאם לאופן הצגת הבעיה או לסדר המידע.⁶

Alex Wiegmann, Joachim Horvath and Karina Meyer, "Intuitive expertise and irrelevant options", *Oxford studies in experimental philosophy*, no. 3 (2020): 275; Edouard Machery, Ron Mallon, Shaun Nichols and Stephen P. Stich, "Semantics, cross-cultural style", *Cognition* 92, no. 3 (2004): B1-B12; Wesley Buckwalter, "Intuition fail: Philosophical activity and the limits of expertise", *Philosophy and Phenomenological Research* 92, no. 2 (2016): 378-410

כאשר מתעלמים ממוגבלות זו, נוצרת אשליה של הכרח אובייקטיבי: טענה הקשרית במסגרת ספציפית נדמית כטענה אוניברסלית. בעולם המודרני, לוגיקה נתפסת כסמל של ודאות מוחלטת – ואם טענה מסוימת נתפסת כנכונה לוגית, היא מקבלת מעמד של אמת שאין עליה עוררין, ומי שחולק עליה "פשוט לא חשב על זה מספיק טוב".⁷ אלא שגם המסקנה המחויבת ביותר לוגית, אינה חזקה יותר מן ההנחות שעליהן נבנתה.

דפוס דומה מופיע גם במדע. מחקר מדעי מתנהל תמיד במסגרת פרדיגמה – מערכת של הנחות, מודלים וכללי רלוונטיות המגדירה מה נחשב לבעיה מדעית, אילו תצפיות רלוונטיות ואילו סוגי הסבר תקפים. כפי שתיאר תומס קון,⁸ המדע מצטיין בפתרון בעיות בתוך הפרדיגמה, אך מתקשה לשנות את המסגרת עצמה. כאשר המדע מתבסס אך ורק על החשיבה השיטתית והיסודית שמאפיינת את מוח שמאל, הוא אינו מסוגל להגיע לתגליות חדשות או לעבור שינויים עמוקים, אלא רק לשכלל את מה שכבר קיים.

כאשר המדע מתבסס רק על החשיבה השיטתית של מוח שמאל, הוא מסוגל לשכלל את הקיים אך לא לפרוץ אותו. חדשנות מדעית אמיתית – יצירת פרדיגמה חדשה – מחייבת את תרומתו של מוח ימין: זיהוי קשרים סמויים, אינטגרציה של

7 כדוגמה ראו את עמדותיו של פיטר סינגר על מוסר וגישתו שלפיה מי שלא מסכים עם המסקנה שלו, לא חשב עליה מספיק, שהרי זו המסקנה הלוגית האפשרית היחידה: David Remnick, "Peter Singer Is Committed to Controversial Ideas", *The New Yorker*, 5.9.2023. <https://www.newyorker.com/culture/the-new-yorker-interview/peter-singer-is-committed-to-controversial-ideas>

8 Thomas S. Kuhn, "The function of dogma in scientific research". In A. C. Crombie (Ed.), *Scientific change: Historical studies in the intellectual, social and technical conditions for scientific discovery and technical invention, from antiquity to the present*, London: Heinemann; New York: Basic Books, 1963, pp. 347-369

מידע מגוון לכדי שלם חדש, ויכולת לדמיין את העולם אחרת. מקגילקריסט מדגיש כי בלב המדע האותנטי עומד דמיון פואטי: מבט על העולם כמכלול חי, רצוף הקשרים ודימויים, ונכונות לשהות במסתורין לפני שמודדים וכותבים נוסחאות. מוח ימין, הרואה את המציאות כתהליך מתהווה, מוליד את הסקרנות והחוש לרלוונטיות המאפשרים את גילויי הענק. מוח שמאל נכנס אחר־כך כדי למיין, לארגן ולנסח – אך אלמלא התובנה המקורית, לא היה גילוי כלל. כאשר הממד הפואטי נעלם, המדע מידרדר לניתוח טכני ריק, עסוק במדידה לשמה ומחמיץ את השאלות העמוקות ביותר.

אפשר לראות זאת בביורר במהפכות מדעיות רבות, אציין שלוש דוגמאות:

1. המהפכה הקופרניקאית (1543) – החלפת המודל הגיאוצנטרי בהליוצנטרי דרשה מבט הוליסטי על תנועות הכוכבים ודמיון שמסוגל להתנתק מהחוויית היומיומיות של "שמש זורחת ושוקעת".
2. המהפכה הניוטונית (1687) – איחוד חוקי הפיזיקה של השמיים ושל הארץ למערכת אחידה, שלמה וכוללת דרש חיבור בין תחומים שונים.
3. המהפכה של איינשטיין (1905–1915) – תורת היחסות חיברה בין המרחב והזמן והסבירה את הכבידה כעיקום של המרחב־זמן המאוחד. בהקשר לעבודתו, איינשטיין עצמו אמר כי "לשכל אין כמעט תפקיד בדרך אל התגלית. מגיע שלב של כפיצה בתודעה – אינטואיציה או כל שם אחר שתמצא – והפתרון מגיע אליך בלי שתדע כיצד או מדוע".⁹ איינשטיין גם הבחין בין "המוח האינטואיטיבי,

9 Albert Einstein, "Interview by George Sylvester Viereck", *The Saturday Evening Post*, 26.10.1929

שהוא מתנה מקודשת" לבין "המוח הרציונלי, שהוא משרת נאמן" והזהיר שיצרנו חברה אשר מוקירה את המשרת אך "שכחה את המתנה".¹⁰ גישה זו משקפת כמעט אחד לאחד את דבריו של מקגילקריסט לגבי יחס נכון בין ההמיספרות.

כמו כן, המדע מספק עובדות, אך חשוב להפריד בין המפה שבעזרתה החוקרים מפרשים את העובדות מהניסוי באופן מכליל לבין המציאות בפועל. הניסוי אמור לספק מפה לעולם, אך פרשנותו אינה יחידנית וחד־משמעית. בבואנו לעצב את הניסוי מבחינת הפרטים הרלוונטיים (למשל, בניסויי פסיכולוגיה רוב הנבדקים הם סטודנטים לפסיכולוגיה באוניברסיטה בעולם הראשון, אך הספרות נוטה לא לייחס לפרט זה חשיבות), ולפרש את התוצאות ולהכריע מה משמעותן – יש בתהליך הנחות מובלעות למכביר – רבות מהן נובעות מהטיה אישית או מציפייה מוקדמת. גם הניסוי הוא מפה חלקית לגבי המציאות, ולעולם אינו מספק את התמונה המלאה שהוא מתיימר לספק.

גם המדע וגם הלוגיקה חסרי תועלת אם אינם נובעים ממסגרת אינטואיטיבית של גישת מוח ימין; אך התרבות המודרנית – שכפי שאנסה להדגים בהמשך נטועה לחלוטין בגישת מוח שמאל – מתעלמת מכך ומקדשת אותם בגלל מאפייני גישת מוח שמאל שלהם.

וכך אנו מוצאים כיום מחקרים נטולי מעוף, המגלים בצורה פורמלית את המובן מאליו – כמו סקרים רחבי היקף במטרה להדגים כי ילדים שחווים בריונות בבית הספר מדווחים

על רמות אושר נמוכות יותר,¹¹ או מחקרים המתמקדים בזוטות טכניות, כמו בדיקה כיצד שינוי קטן בטמפרטורת האפייה משפיע על צפיפות המאפינס.¹² כמי שעוסק במדע, בעיניי ניסויים אלו ממחישים הלך רוח במחקר המדעי בימינו, שבו עושים ניסויים כדי להבין את ההבדל בין קוצו של יו"ד לקוצו של ו"ו, אך חסרה הסתכלות על התמונה הגדולה, וככל שהסתכלות כזו קיימת היא לרוב מגיעה מ"עופות מוזרים" – מדענים הטרודוקסים שגישתם אינה מייצגת את הרוב. במקרים אחרים מתגלה כי צריך להטיל ספק בתחומים שלמים, כפי שעולה ממשבר הרפליקציות בפסיכולוגיה, כי מתברר שהנחות יסוד ביחס למה רלוונטי ומה לא בניסוי היו שגויות.¹³

כמו כן, מוח שמאל פועל כמו מערכת סגורה עם לולאת משוב חיובית: ההנחות מגדירות מראש איזה סוג מסקנות יכול להתקבל (כאלה שיתאימו להנחות), והמסקנות בתורן מחזקות את ההנחות (כי הן משמשות דוגמה נוספת לנכונותן). חשיבה מפורשת נשענת על הנחות מוקדמות עוד לפני שלב ההיגיון – על מה נחשב לרלוונטי, מי נחשב למקור אמין, ומה הפרשנות הסבירה ביותר לסיטואציה עמומה. כאשר ההנחות הללו בלתי נראות, אי אפשר להבחין בהטייה.

11 Abdul Aunampai, Dyah Anantalia Widyastari, Sutthida Chuanwan and Piyawat Katewongsa, "Association of bullying on happiness at school: evidence from Thailand's national school-based survey", *International Journal of Adolescence and Youth* 27, no. 1 (2022): 72-84

12 Maria Micaela Ureta, Daniela F. Olivera and Viviana O. Salvadori, "Quality attributes of muffins: Effect of baking operative conditions", *Food and Bioprocess Technology* 7, no. 2 (2014): 463-470

13 Tom Noah, Yaacov Schul and Ruth Mayo, "When both the original study and its failed replication are correct: Feeling observed eliminates the facial-feedback effect", *Journal of personality and social psychology* 114, no. 5 (2018): 657

כך למשל במדינה היפותטית לחלוטין שבה יש ויכוח ער בין בית המשפט העליון לממשלה, אדם המצדד בממשלה ומשוכנע שמערכת המשפט מוטה נגדה, עשוי לפרש כל החלטה שמתנגדת לממשלה כפוליטית, ואילו כאשר בית המשפט מכריע בעדה, הוא יגיד שאפילו בית המשפט המושחת לא יכול היה למצוא תירוץ לפסילה של ההחלטה הנכונה. מהצד השני, מי שמשוכנע שפעולות הממשלה לא חוקיות ובית המשפט אובייקטיבי, יפרש כל החלטה נגד הממשלה כאינדיקציה לכך שהממשלה פושעת, ואילו פסיקות לטובתה יפורשו כאילו בית המשפט נכנע ללחצי הממשלה. במסגרת גישה זו, האפשרות "טעיתי בהנחות שלי" אינה קיימת, והמצב בפועל – אם זה שבית המשפט משוחד פוליטית ואם זה שהממשלה עוברת על החוק – אינו רלוונטי למסקנה שכל צד יגיע אליה, שהחלטה מראש על בסיס ההנחות. עם זאת, כל צד ברמה הסובייקטיבית יחשוב שיש ראיות רבות שתומכות בעמדתו, שאסף לאורך חייו. זהו המנגנון שעומד בבסיס הטיית האישוש.

המעגליות הזו, עם העיוורון למסגרת החשיבתית, מאפשרים למוח השמאלי להעמיק וללטש את המודל שבתוכו הוא פועל, אך אינם מאפשרים לו לפרק את המסגרת עצמה ולחקים מסגרת חדשה. לכן הם מונעים שינוי כיוון מהותי או החלפת פרדיגמה.

החוקר ג'ון ורוויקי (John Vervaeke), במסגרת תורת "הבנת הרלוונטיות" (Relevance Realization) מתאר את התהליך הקוגניטיבי שמאפשר שבירת פרדיגמה: התהליך שאחראי על הקביעה מה רלוונטי ומה לא. הוא מצביע על כך שהבנת רלוונטיות אינה פעולה לוגית שאפשר לחשב צעד אחר צעד, אלא תהליך גופני המחובר להקשר ומסתגל לאורך הזמן: שילוב בין ידע מוקדם, ניסיון חיים, אינטואיציות ורגישות

להקשרים משתנים.¹⁴ כל אלו, כפי שכבר ראינו, הן תכונות של גישת מוח ימין, למרות שוורוייקי עצמו לא משתמש בהמשגה הזו. כאן מתגלה תפקוד מרכזי של מוח ימין: לאפשר מעבר גמיש בין פרספקטיבות ולזהות את הרגע שבו כדאי לנטוש את המסלול הקיים.

מכל האמור לעיל עולה תמונה ברורה: אי אפשר להתבסס על חשיבת מוח שמאל לבדה. הבעיה היא שמוח שמאל, בטבעו האבסולוטי והנחרץ, אינו מבחין בגבולות המסגרת שבתוכה הוא פועל – ולכן נוטה לראות את עצמו כמקור הסמכות הבלעדי ולפעול כאילו אינו זקוק למוח ימין. מעבר לכך, בחלק הקודם ראינו כמה דוגמאות חיות של הכשל המהותי הזה של מוח שמאל. תופעות כגון הזנחת הצד – קונפבולציה ואנוסוגנוזיה – מצביעות על כך שבהיעדר חשיבת מוח ימין, מוח שמאל קולט את המציאות באופן חלקי בלבד, ואף עשוי להשלים את החסר בטענות שגויות לחלוטין. תופעות אלו, והיעדר מקבילה להן במוח ימין, מובילות למסקנה שהשלכותיה מרחיקות לכת: לרוב, גישת מוח ימין טובה יותר בתפיסת המציאות מגישת מוח שמאל, ועליה להוביל.

פתרון נורמטיבי

מקגילקריסט מראה שבמצב תקין ובריא, החשיבה האנושית מתנהלת במחזור ברור: מוח ימין מתחיל את תהליך העיבוד בכך שהוא קולט את העולם בהקשרו הרחב ומזהה מה חשוב

14 John Vervaeke, Timothy P. Lillicrap and Blake A. Richards, "Relevance realization and the emerging framework in cognitive science", *Journal of Logic and Computation* 22, no. 1 (2012): 79-99; Johannes Jaeger, Anna Riedl, Alex Djedovic, John Vervaeke, and Denis Walsh, "Naturalizing relevance realization: why agency and cognition are fundamentally not computational", *Frontiers in psychology* 15 (2024): 1362658

ורלוונטי, ואז מעביר את המידע למוח שמאל. מוח שמאל עובד על מה שנמסר לו – הוא מפרק, מנתח ומנסח את הדברים באופן שיטתי, ואז התוצאה חוזרת למוח ימין לצורך אינטגרציה בתמונה הגדולה שבה הוא מחזיק, ובדיקתה מול המציאות. במילים אחרות, מוח ימין ממסגר, מוח שמאל מעבד, ומוח ימין משלב בחזרה. כך חשיבת מוח שמאל מעוגנת תמיד בחיבור ישיר למציאות.

כאשר מוח שמאל לוקח פיקוד ומתעלם ממוח ימין, הוא עובד על פלטים קודמים של עצמו במקום על הקלט הראשוני מן העולם. הדבר מייצר שרשרת של מפות שכל אחת מהן מתייחסת למפה שקדמה לה, ולא לשטח עצמו, ומוח שמאל מתנתק עוד ועוד מהמציאות הקונקרטית שמפות אלו שאפו לייצג. זוהי תופעה שזוהתה במסגרת הפילוסופיה הקונטנטיננטלית – ז'אן בודריאר כינה אותה סימולקרה: מצב שבו ייצוגים מתייחסים זה לזה ולא למציאות, ותהליך זה מכרסם לאיטו בקשר של הייצוגים למקור.¹⁵ זה מה שמקגילקריסט מתאר כ"השתלטות מוח שמאל" – מצב שבו המפה מחליפה את הטריטוריה, והחשיבה מאבדת את הקשר עם מה שהיא נועדה להבין.

יש לציין כי החשש מפני "השתלטות" דומה של מוח ימין איננו מציאותי. בניגוד למוח שמאל, שתפקידו להצר את שדה הפעולה ולהסתכל באופן אבסולוטי על הסיטואציה, מוח ימין מטבעו מסתכל על המציאות באופן רחב ומכיר בחרונותיו ובחלקיותו; על כן, כאשר מוח ימין שולט בנעשה, הוא נותן למוח שמאל את התפקיד הראוי לו. נוכל לטעון ש"שליטה" של מוח ימין היא המצב האופטימלי שהזכרנו לעיל, שבו שתי

ההמיספרות פועלות יחדיו, מכיוון שהמיספרה ימין מזהה את המקומות שבהם להמיספרה שמאל יתרון עליה ונותנת לה לפעול בהם. הסכנה האמיתית היא אפוא חד-כיוונית: השתלטות של מוח שמאל המובילה לסגירות אפיסטמית ולניתוק מהמציאות החיה.

ביטויי סגנונות החשיבה בעת החדשה במערב

הדינמיקה הבעייתית שבה גישת מוח שמאל משתלטת על המערכת ומשבשת אותה מתבטאת גם ברמה התרבותית-היסטורית. היא עיצבה את המחשבה הפוליטית והתרבותית המערבית מאז עידן הנאורות, דרך כישלון המודרניזם ודרכו עליית הפוסט-מודרניזם, עד למבוי הסתום של ימינו.

עידן הנאורות: ראשית הדיון במרכזיות התבונה

עידן הנאורות סימן תפנית היסטורית במחשבה המערבית. התפשטה בו האמונה כי בכוחה של התבונה לשחרר את האדם מכבלי הבערות, ולהעמיד את החיים הציבוריים על יסודות ברורים, הניתנים לניסוח ולהצדקה רציונליים. אך מאחורי ההסכמה על מרכזיותה של התבונה התגבש פער עמוק בין כמה זרמים שונים. אתייחס לשניים מרכזיים בהם:

זרם הנאורות הצרפתי נתן לתבונה מעמד מרכזי בעיצוב סדרי עולם. זרם זה גרס כי אפשר לגזור מתוך ההיגיון עקרונות כלליים בעלי תוקף אוניברסלי, ולכונן על פיהם סדר חברתי חדש. במסגרת זו, המסורת והמנהגים שנתגבשו לאורך זמן נתפסו כגורמים המעכבים את מימוש העקרונות, ועל כן ראוי היה לשנותם או להחליפם.

ז'אן-ז'אק רוסו (1712–1778), ממובילי זרם זה, הציע בספרו **האמנה החברתית**¹⁶ להחליף את ההסדרים הקיימים בסדר חדש הנשען על "הרצון הכללי" – עיקרון מוסרי-פוליטי הנגזר מן ההיגיון ומבטיח שוויון וחירות לכול. לדידו, אפשר – ואף הכרחי – לגזור מתוך עקרונות כלליים מופשטים סדרים חדשים שאפשר להחילם בכל מקום ובכל זמן. זוהי תפיסה שבה המודל המושלם קודם לממשות, והמציאות נדרשת להתאים עצמה אליו. תפיסתו של רוסו היא ביטוי לחשיבת מוח שמאל: היא מעניקה לתבונה המופשטת מעמד מכונן בבניית הסדר החברתי, ומניחה כי אפשר לתכנן את החברה באופן רציונלי כך שתשקף עקרונות אוניברסליים שתקפים לכל אדם ולכל זמן. כתביו היו השראה למהפכה הצרפתית.¹⁷

השמרנות האנגלית ראתה בתבונה כלי חשוב, אך כזה שבהכרח כפוף למסגרת רחבה של ניסיון מצטבר, נורמות חברתיות וחוכמה מעשית שנוצרה מתוך חיי הקהילה לאורך דורות. במסגרת זו, המסורת נתפסת כרכיב מהותי של הסדר החברתי, המגלמת ידע וניסיון קריטיים, גם אם תכליתה לא ידועה במפורש.

זרם זה מתבטא בהגותו של אדמנד ברק (1729–1797), שביקר בכתביו נחרצות את המהפכה הצרפתית.¹⁸ הוא טען כי הסדר החברתי והפוליטי אינו תוצר של תכנון רציונלי חד-פעמי שמתאים לכל מקום, אלא יש לראות בחברה ישות אורגנית ששורדת בזכות חוכמה מעשית קיבוצית בדמות חוקים, מוסדות ומנהגים, המתאימים לתרבות שבה נוצרו ותקפותם

16 Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract*, Book 1, 1762

17 Gordon H. McNeil, "The cult of Rousseau and the French Revolution", *Journal of the History of Ideas* 6, no. 2 (1945): 197–212

18 אדמנד ברק, **מחשבות על המהפכה בצרפת**, תרגום: אהרן אמיר, שלם, 1999.

תלויה בהכרח בחיבור אליה. על כן, כל שינוי צריך להיעשות בזהירות, מתוך ההבנה שיהיו לו השלכות בלתי צפויות, ותוך שמירה על המרקם החברתי העדין.

הגותו של ברק היא ביטוי לחשיבת מוח ימין. היא תופסת את החברה כאורגניזם חי שמתפתח במשך שנות דור, ולא כתוצר של הנדסה תבונית מתודית. ברק אומנם מכיר בחשיבות התבונה, אך היא בהכרח צריכה לפעול בתוך הקשר מסוים, מתוך הכרה בייחודיות של כל הקשר והקשר. ברק אף טען כי יש חוכמה רבה בתוך המסורות והמוסדות החברתיים, גם אם אי אפשר להבינם במפורש. כמו כן, ברק טען כי התיאוריה צריכה להיות כפופה לנסיבות – כלומר למגע ישיר עם המציאות, מתוך תפיסה שלפיה המורכבות האנושית נטועה תמיד בהקשר ספציפי, ואינה ניתנת להבנה שכלית מלאה ובוודאי לא באופן אוניברסלי.

המודרניזם: הפוליטיזציה וההרחבה התרבותית של קו התבונה האוניברסלית

הרעיונות שגובשו בזרם הצרפתי של עידן הנאורות התקבעו בתרבות, על חשבון הזרם השמרני, והתפתחו במאות ה-19 וה-20 לכדי זרם מקיף של מחשבה ויצירה: המודרניזם. בליבו עמדה ההנחה כי אפשר לנטוש את המסורת, לנסח עקרונות כלליים ואוניברסליים מפורשים, ולכונן על פיהם סדרים חדשים בכל תחום – פוליטיקה, מדע, אומנות, אדריכלות וחינוך. תפיסה זו ראתה במציאות האנושית מערכת שאפשר לתכנן, לעצב ולהנדס מחדש במסגרת מודל רציונלי, באופן שיאפשר ודאות מוחלטת בכל הקשר.

כאשר מבינים את המודרניזם כביטוי של השתלטות חשיבת מוח שמאל על התרבות, אפשר לראות כי דפוס

מחשבתי זה שתיארנו באריכות – הפשטה, אוניברסליות, חשיבה רציונלית מפורשת והעדפת המודל על פני ההקשר המקומי – הופיע בריזמנית כמעט בכל תחום תרבותי מרכזי: בפוליטיקה הדבר התבטא באמונה שאפשר להקים סדר חברתי חדש לחלוטין על בסיס עקרונות המהפכה הצרפתית שהוזכרו לעיל, שהתפשטו מאז למרבית העולם המערבי. באומנות ניכרה תנועה לעבר הפשטה צורנית והתרחקות מן הייצוג הממשי – משבירת הפרספקטיבה הקלאסית ועד לצורות גאומטריות טהורות, במסגרת תחושת זרות מהקונבנציות הקיימות. באדריכלות עלו קרנם של הפונקציונליות המופשטת והסגנון הבינלאומי, שהדגיש יעילות וקווים נקיים כאידיאל אוניברסלי.¹⁹ במערכת החינוך התפתחה מדיניות של סטנדרטיזציה: תוכניות לימוד אחידות, מבחנים ארציים ודגש על הישגים מדידים.²⁰ כל אלו, והתפתחויות דומות בשלל תחומים אחרים, התרחשו בערך במקביל.

ברצוני לטעון כי העובדה שדפוסים שונים, שלכאורה אין ביניהם קשר ישיר זולת העובדה שהם מתאימים לחשיבת מוח שמאל (הפשטה, אחידות, מדידה מפורשת ושיטתית, זרות, ניתוק מהקשר) הופיעו בריזמנית בתחומים כה מגוונים, בצורות שונות, אינה מקרית. היא מעידה על כך שבתקופה זו צורת החשיבה של מוח שמאל הפכה לאופן החשיבה הדומיננטי בחברה בכללותה.

Modernism in the Visual Arts and Architecture", *Encyclopædia Britannica*,¹⁹ last updated 17.7.2025. Accessed 30.7.2025. <https://www.britannica.com/art/Modernism-art/Modernism-in-the-visual-arts-and-architecture>

U.S. Congress, Office of Technology Assessment, *Testing in American Schools: Asking the Right Questions*, OTA-SET-519, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, February 1992

קריסת המודרניזם ועליית הפוסט־מודרניזם: מהפכת מוח שמאל כנגד עצמו

שני משברים מרכזיים חווה המודרניזם; הראשון הוא משבר אפיסטמי, והשני הוא משבר משמעות, שהתאפיין בתחושת ניתוק מהעולם.

המודרניזם נשען על הנחת יסוד אפיסטמית חד־משמעית: הידע הראוי לשמו חייב להיות ודאי, אוניברסלי, שאינו משתמע לשתי פנים. ידע חלקי, הקשרי או הסתברותי לא נחשב "ידע אמיתי". אידיאל זה, המגלם את דפוס החשיבה של מוח שמאל, מבוסס על ההנחה כי באמצעות התבונה אפשר לנסח עקרונות כוללים, חפים מכל סתירה, שיתפסו בכל זמן ובכל מקום. גישה זו פעלה במתכונת בינארית: יש ודאות מוחלטת או שאין ידיעה כלל.

עם הזמן התברר כי האידיאל הזה בלתי ניתן למימוש. הסדקים נראו לא רק במדעי הרוח ואפילו לא במשבר הרפליקציות במדעים הרכים²¹ אלא גם בשדות שנתפסו כמופת של ודאות:

במדע: הפיזיקה – סמל הוודאות המדעית במשך מאות שנים קודם לכן – נאלצה להכיר בכך שאין תיאוריה יציבה שאפשר להחזיק בה לעד; מכניקת הקוונטים טלטלה את הדימוי של עולם מכני ודטרמיניסטי,²² ותורת היחסות חשפה את התלות של המדידה במסגרת התייחסות.²³ אפילו במתמטיקה,

Bradford J. Wiggins and Cody D. Christopherson, "The replication crisis in psychology: An overview for theoretical and philosophical psychology", *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology* 39, no. 4 (2019): 202

Hans A. Weidenmüller, "The rise of stochasticity in physics", *The European Physical Journal Plus* 140, no. 4 (2025): 304

Michael Friedman, *Simultaneity in Newtonian mechanics and special relativity*, Vol. 8. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1977

עבודתו של גדל הראתה שכל מערכת פורמלית עשירה דיה מכילה טענות שאי אפשר להכריען בתוכה – מגבלה עקרונית על כל פרויקט של שלמות לוגית.²⁴

בפילוסופיה: קרס הפרויקט הפוזיטיביסטי לחלץ את כל הידע מהיגדים ניתנים לאימות אמפירי;²⁵ תיאוריות יסוד באפיסטמולוגיה – שחיפשו בסיס בלתי-מעורער לידע – נתקלו בבעיות של רפלקסיביות ושל רגרסיה אינסופית.²⁶

בתורת הלשון: הנטייה המודרניסטית לחפש מבנים יציבים ומשמעות חד-משמעית (כפי שעלה בזרם הסטרוקטורליסטי) התפוררה עם הופעת הפוסט-סטרוקטורליזם, שחשף את חוסר היציבות הפנימית של מערכות סימנים.²⁷

בפוליטיקה ובחברה: תוכניות תכנון רציונליות בקנה מידה לאומי – כלכליות, עירוניות או חברתיות – כשלו שוב ושוב מול מציאות מורכבת וחמקמקה.²⁸

הכישלון בהגעה לידיעה ודאית, בשילוב עם מבנה החשיבה המאפיין את המודרניזם, הוביל למשבר אפיסטמי: אם ידע אמיתי הוא ידע מוחלט בלבד, אזי משעה שמתברר שאין אפשרות לידע מוחלט – נשללת כל אפשרות של ידיעה. ההסתכלות הדיכוטומית הזו, המאפיינת את מוח שמאל, אינה

Panu Raattikainen, "On the philosophical relevance of Gödel's incompleteness theorems", *Revue internationale de philosophie* 234, no. 4

(2005): 513-534

Carl G. Hempel, "Problems and changes in the empiricist criterion of meaning", *Revue internationale de philosophie* (1950): 41-63

Wilfrid Sellars, "Empiricism and the Philosophy of Mind", *Minnesota studies in the philosophy of science* 1, no. 19 (1956): 253-329

Jacques Derrida, *Of grammatology*, Jhu Press, 2016 27

James C. Scott, *Seeing like a state: How certain schemes to improve the human condition have failed*. Yale University Press, 2020 28

מכירה בדרגות ביניים העומדות על רצף של ודאות, או בדיעה הסתברותית והקשרית.

מכאן צמח הפוסט־מודרניזם, שלא שבר את המסגרת של המודרניזם אלא הפך אותה על פיה: אם המודרניזם טען ש"אמת קיימת רק כשהיא ודאית לחלוטין", הפוסט־מודרניזם הסכים עם ההנחה אך הוסיף שמכיוון שוודאות כזו אינה ניתנת להשגה – אין אמת כלל. כך הוחלפה השאיפה לאמת מוחלטת בשלילה גורפת של מושג האמת.

בהינתן המשבר הזה, התפיסה הפוסט־מודרניסטית, בהיותה תפיסת מוח שמאל, פנתה לכלי היחיד שנותר לה כדי לנתח את המציאות – הפירוק לגורמים. היא החלה להסתכל על תופעות בעולם מתוך נקודת מבט מפרקת וּמְרִירָה – תופעות חברתיות אינן מחויבות המציאות, כי הרי אפשר לחשוב באופן מפורש על עולם שבו הן לא קיימות. גם כאן, הפוסט־מודרניזם, כיאה לתפיסת מוח שמאל, לא מצליח לראות את המסגרת שהוא פועל ממנה. ייתכן שהכשל שלי, אך טרם נתקלתי בהוגה פוסט־מודרני שיודע להסביר מהי תכלית פרויקט הפירוק. ישנה הנחה שפירוק מוסכמות החברה יוביל לשחרור,²⁹ אך לא ברור מדוע, והפוסט־מודרניסטים לא מפנים את מלאכת הפירוק לתפיסתם שלהם. האם הערך החיובי המוקנה לשחרור אינו מוסכמה חברתית גם הוא?

בבואה לפרק את המפה המודרניסטית, הגישה הפוסט־מודרנית פועלת מתוך ניתוק גמור מן הטריטוריה עצמה. היא מניחה שהמודל המודרניסטי – על כל פגמיו – הוא המסגרת היחידה הקיימת, ולכן אם יפורק, לא ייוותר דבר במקומו. במקום לשוב אל ההקשר החי והעשיר של המציאות שמוח ימין מסוגל לראות ושמתוכו נבעו הייצוגים הללו מלכתחילה,

הפוסט-מודרניזם מפנה את המבט אל המפה עצמה – ואף הלאה ממנה, אל "המפה של המפה". השיח עובר מהתייחסות לעולם עצמו, להתבוננות באופן שבו אנו מייצגים את העולם, ומשם להתבוננות באופן שבו אנו מייצגים את הייצוגים של העולם. במקום לקיים שיח המתמקד בממשות, השיח הפוסט-מודרני מתמקד בייצוגים של הממשות: כיצד הם נוצרים, כיצד הם פועלים, ואיך אפשר לפרקם. בגרסתה הרדיקלית ביותר של תפיסה זו, בהתאם לתיאור הסימולקרה של בודריאר³⁰ שהוזכר קודם, הייצוגים חדלים להתייחס לכל מציאות חיצונית ומתחילים להתייחס זה לזה בלבד. ה"מפה" קודמת ל"טריטוריה" שעצם קיומה מוטל בספק, והחיים התרבותיים מתנהלים במעגל סגור של סימנים המתקשרים עם עצמם בלבד. תהליך זה ניכר במגוון תחומים. בפוליטיקה, חוסר האמון במבני הכוח של המודרניזם התחלף בביקורת אינסופית, לעיתים מנותקת מהיכולת להציע מבנים חלופיים. באומנות ובאדריכלות, טוהר הסגנון המודרניסטי הוחלף בפסיפס של הפניות, אירוניה ואקלקטיות, ללא ניסיון לנסח שפה כוללת. באקדמיה, העיסוק בתיאוריה-על-תיאוריה דחק לעיתים את המפגש עם המציאות הקונקרטית ועם בעיות מעשיות.

כך הפוסט-מודרניזם – למרות הצגתו כחתרני כלפי המודרניזם – נותר לכוד בתוך אותו דפוס של מוח שמאל. הוא מסוגל להטיל ספק במסגרות שאינן עומדות בסטנדרט הוודאות הדיכוטומי שירש מן המודרניזם ולפרקן, אך חסר את היכולת להשיב את המבט אל השלם והממשי. לא מדובר בתיקון של המודרניזם, אלא בהמשך ישיר שלו. הפוסט-מודרניזם ממפה את המפה של המודרניזם, וכך מנותק לחלוטין מן הטריטוריה. על כן, המציאות המוחשית עצמה מאבדת מהרלוונטיות שלה,

אך ככל שהיא ממשיכה להופיע (ללא ספק מבחינת הפוסט־מודרניזם אך ורק מפני שמלאכת הפירוק טרם הושלמה), היא נתפסת כמשהו שיש למרוד בו בדרך לשחרור. במסגרת זו, כל מבנה יציב נחשב למוסכמה חברתית בלבד, שאפשר ואף ראוי לפרק. זה מסביר את מידת הלהיטות סביב השיח בסוגיית הטרנסג'נדריות בשנים האחרונות – זהו ביטוי קצה לזויכוח האונטולוגי העמוק על עצם טיבה של המציאות – עצם קיומה של הטריטוריה מבעד למפה. זהו הניסיון האולטימטיבי לערער אפילו על קטגוריות ביולוגיות בסיסיות, ולטעון שהן מלאכותיות, מעשה ידי אדם.

המשבר השני של חשיבת מוח שמאל – גם הוא קשור הדוקות לכך שהמודרניזם הסתכל על העולם דרך מפות מנותקות מהמציאות הממופה – הוא משבר אובדן המשמעות והחיבור לממשות, שנותר בעיה אקוטית במערב עד ימינו.³¹ ככל שחשיבת מוח שמאל קיבלה תעודף על חשיבת מוח ימין במודרניזם, כך היכולת להרגיש "במגע עם העולם" נשחקה. כבר בראשית המאה ה־20 אֶבְחָן אדמונד הוסרל את הצורך לשוב ל"דברים עצמם" בתורת הפנומנולוגיה שלו, קריאה המגלמת הכרה בכך שאותו מגע כבר אבד.³² נתק זה היה גורם חשוב שהוביל לאקזיסטנציאליזם, כפי שאפשר לראות בהשפעתה הרבה של הפנומנולוגיה של הוסרל על הוגי מפתח באקזיסטנציאליזם כמו היידגר ומרל־פונטי.³³

Christopher Mastropietro and John Vervaeke, *What is the Meaning Crisis?*, 31
2020

Edmund Husserl, *Ideas pertaining to a pure phenomenology and to a* 32
phenomenological philosophy: First book: General introduction to a pure
phenomenology, Vol. 2, Springer Science & Business Media, 2012

Steven Crowell, "Existentialism", In Edward N. Zalta (ed.), *The Stanford* 33
Encyclopedia of Philosophy (Fall 2020 Edition), Stanford, CA: Metaphysics
Research Lab, Stanford University, 2020, <https://plato.stanford.edu/>

הפוסטמודרניזם זיהה היטב את בעיית הניתוק כפי שהראינו במושג הסימולקרה של בודריאר, אך כליו היחידים היו כלים של חשיבה שמאלית שיצרו את הבעיה מלכתחילה. ז'אן-פול סארטר זיהה אף הוא את ניכורו של הסובייקט המודרני, אך בהינתן כלים של העולם המודרני, כל שיכול לעשות הוא להתנתק עוד יותר מהעולם ולהפנות את המבט פנימה, כדי לבסס חירות רדיקלית מתוך התודעה בלבד – פתרון שהוא עצמו הודה כי לא השיג את מבוקשו.³⁴ כך, גם כאשר הבעיה זוהתה, הפתרונות נשארו שבויים באותו היגיון סגור של מוח שמאל: פירוק, הפשטה, ובנייה מחדש מתוך מערכת סגורה, במקום חזרה אל הממשות העשירה שמוח ימין מסוגל לראות. בסיכומו של דבר, הן המודרניזם והן הפוסט-מודרניזם נותרו שבויים באותו דפוס של חשיבת מוח שמאל, שהוליד שני משברים מקבילים: משבר אפיסטמי, שבו קריסת רעיון הוודאות המוחלטת הובילה לאובדן האפשרות לידיעה כלל; ומשבר של משמעות וחिבור, שבו החשיבה המופשטת והמייצגת ניתקה את המחשבה מן הממשות החיה והותירה תחושת ניכור מתמדת לקיום. המודרניזם ביקש לבנות סדר מוחלט על פי מודל סגור, והפוסט-מודרניזם פירק את המודל עד תום אך בלי לשוב להקשר חי וממשי. בשני המקרים, המפה מחליפה את הטריטוריה והמציאות עצמה נדחקת מחוץ לשיח. הדרך לשחרור אמיתי ולידיעה חיה מחייבת שבירה של הדפוס הזה מן היסוד וחזרה ליחס אופטימלי, שבו גישת מוח ימין קובעת את המסגרת ומובילה את השיח, ואילו גישת מוח שמאל משמשת כלי חשוב אך מוגבל, הכפוף להקשר החי שמעניק לו משמעות.

archives/fall2020/entries/existentialism/

Jean-Paul Sartre, Sarah Richmond and Richard Moran, *Being and nothingness: An essay in phenomenological ontology*, London: Routledge, 2022

גישה מטא-פוליטית מבוססת מוח ימין

מחוברות כמענה לליברליזם

הגישה המוצעת בפרק זה מבקשת לנסח תפיסה מטא-פוליטית שלמה, המבוססת על עקרונות ההפעלה התקינים של המוח האנושי ומחילה אותם על עיצוב המדיניות, התרבות והחיים המשותפים. היא נשענת על ההבנה כי איזון אופטימלי בין גישות ההמיספרות, כפי שאפשר לראות במגוון יצורים חיים, מבוסס על כך שגישת מוח ימין מספקת מסגרת שגישת מוח שמאל פועלת בתוכה, ואז מחזירה אליה את המידע לאחר עיבודו.

תפיסה זו מתכתבת עמוקות עם השמרנות ברוח אדמנד ברק. הכוונה היא לא לגישה פוליטית ספציפית בהקשר מסוים, אלא לגישה אפיסטמית מטא-פוליטית, שמתבטאת בצורות שונות בהקשרים שונים, כיאה לגישת מוח ימין שלא מחפשת מתכון אחיד ואוניברסלי לפתרון אלא חיבור הקשרי עם המציאות. ברק ראה בידע החברתי יצירה משותפת, מצטברת, שלא גאון בודד – ואף לא קבוצה של גאונים – יכול להשתוות אליה. הוא הדגיש את חוכמת המוסדות ששרדו את מבחן הזמן, את ההיגיון הפנימי של המסורות, ואת הערך של שינויים אורגניים והדרגתיים. בכך ביטא עיקרון של ריבוי מקורות ידע: מסורות, מנהגים, ניסוי וטעייה, תצפיות אמפיריות, והכרעות שנבחנו במציאות לאורך דורות. כל העקרונות הללו נשענים על "מבחן המציאות" – בסופו של דבר, מה שעובד זה מה שהמציאות מראה שעובד, במנותק מהתאמה לציפיות או אפשרות להסבר שכלתני. לדוגמה, אם שיר כמו "עוד יותר טוב", שאפשר לתפוס כרדוד, נהיה סנסציה – כדאי לשים לזה לב, כי ייתכן שהוא מכיל בתוכו אמת עמוקה שהיא רלוונטית בהקשר שבו נהיה פופולרי.

אין להתייחס לגישה זו כגישה שעיקרה הוא הישענות על העבר, כמו לדוגמה פונדמנטליזם. למרות דימויו כ"שומר מסורת", הפונדמנטליזם הוא ביטוי נוסף לחשיבת מוח-שמאל: הוא קשיח, דיכוטומי, אוניברסליסטי ומנותק הקשר. מבחינתו יש פתרון אחד שאין בלתו – ההבדל בינו לבין גישות מוח שמאל בשמאל הפוליטי הוא שבמקום להסתמך על תבנית רציונלית "מעשה ידי אדם", הוא מציב תבנית אוניברסלית הנתפסת כגזירת שמיים, שנכונה תמיד ולא יכולה להשתנות. אך בשני המקרים מדובר במבנה סגור שעיוור למגוון המקורות שמהם נבנית הבנה אנושית שלמה. תפיסת מוח ימין, לעומת זאת, מבססת את פעולתה על ערנות מתמדת למציאות המשתנה ועל הובלת שינויים בהתאם לה.

נוכל להשוות את גישת מוח ימין לגישה הגדורה בספרו של תומס סואל "עימות בין השקפות".³⁵ גישה זו, לפי סואל, מבוססת על הכרה במגבלות הידע והסגולות האנושיות, על הבנה כי שינוי חברתי אמיתי מתרחש באמצעות קבלת משוב מהעולם, התאמות והשתכללות, במסגרת מוסדות יציבים. מולה ניצבת גישת ה"בלתי גדורים" (המקבילה לתפיסת מוח שמאל), המאמינה ביכולת להנדס מחדש את החברה לפי תבניות רציונליות מופשטות, ללא תלות בניסיון ההיסטורי, כדי להגיע לעולם אוטופי.

במובנים רבים, ה"שמרנות" הפילוסופית העמוקה, ברוח סואל וסקרוטון³⁶ מתכתבת רובה ככולה עם גישה זו. אך כפי שיעידו שמרנים רבים, המונח "שמרנות" הוא בעייתי מבחינה מיתוגית מכמה סיבות. הראשונה, בשיח הציבורי בן

Thomas Sowell, *A conflict of visions: Ideological origins of political struggles*, 35
Basic Books (AZ), 2002

Roger Scruton, *The meaning of conservatism*. Vol. 21. Harmondsworth: 36
Penguin Books, 1980

זמננו, הוא נתפס לרוב כעמדה סטטית שמהותה היא התנגדות לשינוי, ואף כתגובת נגד עיקשת לגישות משחררות. אך כפי שראינו, במובנים רבים גישה זו דווקא מאופיינת ביכולת להראות גמישות ולהגיב לשינויים. שנית, "שמרנות" היא מונח טעון פוליטית, שמזכיר מפלגות מסוימות שלא דווקא מייצגות את הערכים השמרניים העמוקים. הסיבה השלישית הקשורה לכך, כרגע השמרנות נתפסת כצד מסוים בתוך המפה הפוליטית ככל המפלגות, כקטגוריה פוליטית רגילה בתוך מסגרת-על מטא-פוליטית ליברלית. אם נרצה לשנות את הסדר הקיים ולהציג לו חלופה, החלופה צריכה להיתפס כקיומית במקום פוליטית, ולהתמודד ישירות כנגד הציטיגייסט המטא-פוליטי הליברלי.

ההקבלה של השמרנות למוח ימין מאפשרת להסתכל על השמרנות בצורה פוזיטיבית עם קו מנחה ברור. בעקבות הסתכלות זו, ברצוני להציע שם חדש לתנועה המטא-פוליטית השמרנית שמבטא היטב את ערכיה הפוזיטיביים: **מחבורות** (Connectionism). השם נבחר משום שהוא מצליח לרכז בתוכו בטבעיות את רוב המאפיינים שאנו מבקשים לשדר, ועושה זאת באופן חיובי, מזמין וקליט:

1. השם מבטא את החשיבות של הקשר – כל דבר מחובר למה שסביבו, והמשמעות נובעת מן המערך השלם שבו הוא קיים. זאת בלי להשתמש במטען השלילי של מושגים מהשדה הסמנטי של "יחסות" ו"יחסיות", שלקחו את גרעין האמת הזה למחוזות שמנתקים אותו מהחיבור האינהרנטי שלו למציאות. אמיתות הן לא דווקא מוחלטות, אלא נטועות בהקשר שבו הן תקפות.
2. מהכיוון השני, הוא גם מדגיש מגע וחיבור ישירים עם המציאות. כלומר, יש אמת הקשרית, אבל היא תלויה מאוד במציאות הקונקרטית שהיא מחוברת אליה.

- הקונוטציה הזו כוללת את האלמנט הריאליסטי של השמרנות, שלא מוותר על המציאות הקונקרטית.
3. הוא מבטא חיבור ואינטגרציה בין חלקים שונים לכדי שלם אחד גדול בהתאם לתפיסת מוחי־ימין – זאת בלי לבטל את ייחודם כפי שעושה תפיסת מוח שמאל. היכולת לחבר דברים מעידה על כך שיש ביניהם שוני אך גם דמיון. זאת בשונה מ"אחדות", שיכולה להתפרש כזהות אוניברסלית (במובן של sameness).
4. הוא מבטא את החשיבות של הקהילה כהקשר חי שבו היחיד משתתף. בשונה מהחירות הנפרדת של הליברליזם, מחוברות מקדשת את הקהילתיות.
5. בהקשר זה, הוא מכיל תוכן פוזיטיבי שנוגע ישירות בחוסר ובצמצא הגדולים שקיימים במערב כיום, כפי שראינו בפרק הקודם: תחושת שייכות, קהילה וחיבור. הוא שם זכויות מגדלת על נקודת התורפה של המודרניזם וממשיכו – הניכור שהוא מוביל אליו.³⁷ על כן, תנועה בעלת שדה סמנטי כזה עשויה להיתפס כמושכת. כמו כן, זהו אלמנט חשוב בגישת מוח ימין – אמפתיה, הבנה והדדיות, שכולן נוגעות ליכולת ליצור חיבור לזולת.

כך מתקבל שם שיש בו חום אנושי, עומק רעיוני והשראה מעשית גם יחד, והוא מצליח לגלם במילה אחת את הרוח שאנו מבקשים להנחיל – את החיבור להקשר, את הקהילתיות, את החיבור למציאות, ואת הצניעות האפיסטמית המשתמעת מההבנה שאיני יכול להתנתק מההקשר שלי ולתפוס את המציאות בצורה "אובייקטיבית" בסגנון "הנוף משומקום" של

נייגל.³⁸ כשאני בוחן את המציאות, עלי לא להניח שיש בידיו דאות, ולזכור שאני תמיד מושפע – לטוב ולרע – מההקשר שממנו אני יוצא.

מחברות – מתיאוריה לפרקטיקה³⁹

אבן יסוד בחשיבה מחוברת היא צניעות אפיסטמית, מתוך הבנה שחברה אנושית היא מערכת מורכבת בעלת אינספור קשרי גומלין. על כן, כל שינוי – גם אם תוכנן בכוונה טובה, בקפידה ובשיקול דעת – עשוי ליצור השלכות בלתי צפויות מסדר שני, שלישי וכן הלאה, ששום מערכת פורמלית וחשיבה מפורשת לא יוכלו לחזות. מכיוון שכל שינוי נעשה בתוך ההקשר החברתי הדינמי הרחב, ומכיוון שלכל חלקיו יש השפעה זה על זה, בלתי אפשרי לחזות את ההשפעה המוחלטת של השינוי על המערכת כולה. על כן, שינוי ראוי צריך להיעשות בהדרגה, להיות הפיך ככל האפשר, ולהתבסס על חיפוש של משותף מתמשך מן המציאות וקבלתו.

מוסדות, נורמות וצורות תרבות שהחזיקו מעמד לאורך זמן, סביר שנושאים בתוכם חוכמה מצטברת, גם אם אי אפשר לנסחיה במפורש. עצם שרידותם היא סימן מהמציאות לכך שהם מגלמים בתוכם ערך רב, ועל כן עקירתם דורשת סיבה טובה מאוד, וזהירות מרבית. יש בכך ענווה בפני המורכבות, פתיחות למגוון נקודות מבט ולפרטים חדשים שישנו את

38 Thomas Nagel, *The view from nowhere*, oxford university press, 1989

39 בחלק זה אשתמש בשם התואר "מחובר" ו"קונקשניסטי" לסירוגין, כדי לנסות לראות איזו תחושה מתקבלת בהקשר של תיאורה כתנועה. אפשר גם להשתמש במונח "חיבורי" (למשל: "כלכלה חיבורית"), "חיבורני" או "מחוברני" אם "מחובר" נשמע לא טוב (אף שאפשר לטעון שכפל המשמעות בין המילה כפשוטה לתיאור התנועה הוא דבר חיובי, כפי שהשמאל עשה ל"פרוגרסיבי" באנגלית).

התפיסה, ויכולת להכיל חוסר ודאות לגבי מה עובד ומדוע – כולן תכונות המאפיינות את גישת מוח ימין.

מן התשתית הזו נגזרות המלצות נורמטיביות לכל תחומי החיים הציבוריים. עם זאת, מעצם טבעה של המחברות כחשיבת מוח ימין, לא מדובר במרשמים נוקשים, אלא בקווי מתאר כלליים שישתנו מהקשר להקשר לפי מידת התאמתם לחברה הספציפית. על כן, לא מדובר בתנועה פוליטית בעלת מרשמים ספציפיים, אלא בתנועה מטא-פוליטית שנועדה לתת חלופה לסדר הליברלי האוניברסליסטי השולט במערב. לא מן הנמנע שיהיו גישות להשקפה מחוברת שיהיו שונות בתכלית בין חברות שונות, ואף הבדלים בין תומכי מחוברות שונים בחברה אחת. לאחר שאמרתי זאת, כך כנראה ייראו, בקווים כלליים, מרשמים פוליטיים קונקשניסטיים:

ביזור שלטוני: לרוב, מחוברות תפעל לפי עיקרון הסובסידיאריות⁴⁰ – העדפת מבני ממשל מקומיים ככל האפשר, שבהם הכוח וההיזמה מצויים ברמות הקרובות ביותר לאזרח עצמו. זאת כדי לשמר את המגע הישיר והספציפי ולהתאים לשוני האינהרנטי בין אוכלוסיות שונות בחברה, מתוך הבנה שמה שמתאים לפלח אחד בחברה לא בהכרח יתאים לאחר. עם זאת, כמובן ישנם דברים שאי אפשר לפתור מקומית, ויש להעלותם במעלה השרשרת לעבר השלטון המרכזי. כדי להימנע משרירותיות ומאי-סדר, העקרונות שלפיהם עולים במעלה השרשרת צריכים להיות מנוסחים היטב באופן גלובלי, לפי גישת מוח שמאל (אך כמובן באופן שמשרת את הסדר הכללי שעיקרו גישה מחוברת).

שינויים חברתיים: רפורמות חברתיות לא נעשות בהינף יד על פי גלים טרנדיים של שינויי סדרים חברתיים, מתוך הבנה שהשלכותיהן על החברה הרחבה אינן ידועות וכנראה לא יתבטאו מיידית לאחר השינוי, אלא כהשלכות מסדר גבוה יותר במשך זמן רב יותר. שינויים חברתיים ייעשו רק אחרי מאבק עיקש לאורך זמן רב שסוחף אחריו חלקים נרחבים בחברה, מכיוון שעצם הימשכו עשוי להעיד על כך שעומד מאחוריו צורך אמיתי, וככל שבסיס התמיכה בו רחב יותר – זועדות טובה יותר לכך ששימור המצב כפי שהוא יוביל לנזק, ונדרש שינוי כלשהו. במקרה כזה השינוי ייעשה בהדרגה ובזהירות מרבית. הרף לשינוי צריך לעמוד ביחס ישר פחות או יותר למידת המושרשות של הדבר שמשנים בחברה. כלומר – ככל שהדבר שורשי יותר, כך ההצדקה לשנותו צריכה להיות גדולה יותר.

כמו כן, חברה מחוברת תימנע מלהציג שאיפות גרנדיוזיות או אוטופיות מדי לגבי העתיד, שוב מתוך הנחה שפעולות לעבר מטרה מסוימת בקנה מידה גדול של כלל החברה כנראה לא ישיגו אותה ויובילו לתוצאות בלתי צפויות ולעיתים קרובות גם בלתי רצויות. היא תשאף לשמר יציבות ולהתקדם בצעדים קטנים לעבר יעדים קרובים שמציגים את עצמם עם הזמן לפי צורכי החברה שעולים בפועל, מתוך ראייה רחבה. ההשוואה של רמת החיים בחברה על רבדיה השונים תמיד תהיה לדברים שקרו בפועל בעבר או קורים בפועל במקומות אחרים (וגם אז בזהירות הנדרשת בהינתן שבמקומות אחרים יש הקשר חברתי אחר), ולא לדברים שאפשר לדמיין שאולי יקרו בעתיד.

עם זאת, מכיוון שבהסתכלות הקשרית אין עקרונות מוחלטים שנכונים תמיד וכל דבר נבחן בהקשרו, יש לגלות פתיחות לכך שבמקרים מסוימים, נדירים, אכן יש צורך

ברפורמות מקיפות ובשינויים רחבים תוך הבנת הסיכון הכרוך בכך.

בכלכלה: כלכלה מחוברת לרוב לא תהיה ריכוזית בעיקרה, אלא מבוססת על פעילות כלכלית מבוזרת משני טעמים: הראשון הוא הנחה שפעילות כלכלית מבוזרת של אינדיבידואלים שמכירים את מצבם האישי ויכולים לקבל במסגרתו החלטות מושכלות תתכנס לכדי פעילות כלכלית יעילה יותר מכל החלופות, ובטח מחלופות של הנדוס כלכלי; והשני הוא שמבחינת עקרון המציאות, כשמסתכלים על השאיפות והתחזיות של גישות כלכליות שונות, בפועל ובאופן שחוזר על עצמו, כלכלות המבוססות על מסחר חופשי מתקרבות יותר ליעדן מכל גישה כלכלית אחרת, ומייצרות שגשוג חברתי רב יותר.

ואולם, כלכלה מחוברת לא תראה בתמ"ג – מדד כמותי מבוסס חשיבת מוח-שמאל – חזות הכול מבחינת הסתכלות על הצלחה כלכלית, אלא כלי שנותן ממד מסוים אך חלקי לראות דרכו את רמות השגשוג של החברה. הסתכלות מחוברת תזכור כי למדיניות כלכלית יש השלכות רלוונטיות נוספות – תחושת משמעות, חוסן חברתי, הון חברתי-תרבותי, לכידות פנים-חברתית ואמון בין פרטים בחברה⁴¹ ועוד. זהו פועל יוצא של הסתכלות רחבה שרואה את החיבורים בין חלקי החברה השונים ואת האופן שבו הם עשויים להשפיע זה על זה.

במוסר: חברה מחוברת והנהגה מחוברת צריכות לגשת לשאלות מוסר מתוך צניעות אפיסטמית, המודעת למגבלות התבונה האנושית ולחוסר היכולת להבין באופן מקיף את

Paul R. Ward, Loreen Mamerow and Samantha B. Meyer, "Interpersonal trust across six Asia-Pacific countries: testing and extending the 'high trust society' and 'low trust society' theory", *PloS one* 9, no. 4 (2014): e95555

מלוא ההשלכות של הכרעותינו. הגישה לרוב תהסס לקבל מרשמים מוסריים תועלתניים פורמליסטיים כמו "אלטרואיזם אפקטיבי".⁴² מתוך הנחה שגישות כאלה בהכרח אינן תופסות את התמונה המלאה ולוקות בכשל מוסרי יסודי, כפי שאפשר לראות מהסקנדלים שהולידה התנועה הזו,⁴³ שהמפורסם בהם הוא סיפורו של סאם בנקמן-פריד.⁴⁴

במקום זאת, גישה מחוברת כנראה תיתן מקום של כבוד לאינטואיציה מוסרית – הן מתוך הבנה שאינטואיציה מבטאת חוכמה מצטברת ומושרשת של ניסיון חיים, זיכרון תרבותי ורגישות בין-אישית, והן מכיוון שהיא מבטאת הקשר תרבותי שקשה לנתק את המוסר ממנו. גישות מחוברות יקבלו במידות שונות את הטענה שלפיה מוסר נקבע בתוך הקשר, ויש פעולות שיהיו מוסריות בחברה אחת אך לא בזולתה. נראה שמדובר בנקודה שנמצאת במתח, אך בגלל חוסר הצורך בוודאות בגישה מחוברת, זהו מתח שבו היא תוכל להחזיק.

בקהילה: חיוזק תחושת השייכות והזהות המשותפת באמצעות שמירה על מסגרות ופעולות משותפות, טקסים קהילתיים, והיסטוריה חיה. קהילה בריאה מאפשרת לפרטים לשגשג בתוך מארג יחסים תומך, תוך שמירה על האוטונומיה שלהם. עם זאת, גם כאן יש לגישת מוח שמאל תפקיד: בניית תשתיות, ארגון פעילויות, ניהול משאבים – אך הוא ממלאו במסגרת שהוגדרה על ידי ההבנה ההוליסטית של מוח ימין.

Iason Gabriel, "Effective altruism and its critics", *Journal of Applied Philosophy* 34, no. 4 (2017): 457-473 42

Michael Olumekor, Muhammad Mohiuddin and Zhan Su. "Effective altruism and the dark side of entrepreneurship", *Frontiers in Psychology* 14 (2023): 1247331 43

Kieran Dearden, "Effective Altruism After Sam Bankman-Fried", *Seven Pillars Institute site*, 13.3.2024 44

סיכום

במאמר זה שאפתי לעשות כמה דברים. הדגמתי את שתי גישות החשיבה הכלולות במוח האנושי – זו של מוח ימין, המאופיינת בחיבור הקשרי ובמגע רחב עם המציאות; וזו של מוח שמאל, המאופיינת בשיטתיות מבודדת ומצמצמת. לאחר מכן, הצגתי את החסרונות של חשיבת מוח שמאל, והראיתי כיצד ההקשר החברתי הרחב שחולש על המערב – המודרנה והפוסט-מודרנה, המתבטאות בליברליזם הפילוסופי – הוא ביטוי של חשיבה מסוג זה. הבאתי בהשוואה את השמרנות הפילוסופית כגישת מוח ימין מתחרה, ומתוך הקישור הזה חילצתי מאפיינים מרכזיים של גישה זו, כדי להחיותה עם אמירה פוזיטיבית ביחס לסדרי עולם כדי להחליף באמצעותה את הגישה המודרנית, שעל כשליה הצבעתי.

לצורך כך, הצעתי מיתוג חדש לשמרנות ותוספות קלות, תחת השם "מחוברות" (Connectionism), שימש חלופה מטא-פוליטית מושכת ומסגרת-על אלטרנטיבית לראיית המציאות ולפעולה מתוכה. המחוברות מבקשת לתקן את הניתוק והניכור של התרבות העכשווית – מהקהילה, מהמציאות, מהעבר – ולחבר מחדש בין האדם לשורשיו, בין רעיונות לבין החיים עצמם, בין חלקים שונים של החברה. היא קוראת להשיב את האיזון הבריא שבין שתי ההמיספרות: להיות בחיבור מתמיד למציאות ולהקשר, ולהשתמש בכלים מבודדים ככלי בלבד שתוצריו מוטמעים מחדש בהוויה. אני מקווה שהמאמר הזה יעזור ליצור תנועה בעלת מסר פוזיטיבי שביכולתו לסחוף את ההמון ולחלץ את המערב מבור המוח-שמאל שהוא נכלא בו.